

Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal

ISSN 2667-7326 | e-ISSN 2667-6710

Aralık / December 2023, 562-596

Yemin Lafızlarının Hüküm İfade Etmesinde Örfün Etkisi

Yahya SOLMAZ

Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı,
Presidency of Religious Affairs, Expert of the Supreme Council of Religious
Affairs

Ankara, Türkiye

solmazyhy@hotmail.com

orcid.org/0000-0003-1394-3713

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Geliş Tarihi / Received: 26 Temmuz / July 2023

Kabul Tarihi / Accepted: 7 Kasım / November 2023

Yayın Tarihi / Published: 30 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Aralık / December

Sayı/ Issue: 21 **Sayfa /Page:** 562-596.

Atıf / Cite as: Solmaz, Yahya. "Yemin Lafızlarının Hüküm İfade Etmesinde Örfün Etkisi [The Effect of Custom on Judgment Expression of Oath Words]".

Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal 21 (December 2023): 562-596.

<https://doi.org/10.18498/amailad.1332945>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Amasya University, Faculty of Theology, Amasya, 05100 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/amailad>

The Effect of Custom on Judgment Expression of Oath Words

Abstract

The oaths are one of the occasions that people need throughout their lives in order to strengthen their words and reinforce their claims. The oath, which has been used since the beginning of humanity for purposes such as confirming the promise and determination and convincing the interlocutor, is accepted as legitimate in Islam. However, it has been regulated by centring on the belief in tawhid and it has been stated that oaths contrary to this belief are invalid.

Throughout human history, there have been many forms of oaths and expression patterns. The expression patterns used as oaths have differed according to societies. Today, this difference is also noticeable and it is seen that the wording of oaths varies from region to region. In addition to this, the fact that some fiqh sources emphasise that oaths are based on custom points to the relationship between oath and custom. This necessitates bringing the effect of custom on the judgement of oaths to the agenda.

As it is known, in matters based on custom, custom has an important effect on the determination of jurisprudential judgement. Considering that the wording of oaths varies according to cultures and geographies, it is understood that custom is also effective here. However, the fact that the effect of custom on religious judgements is limited to not contradicting the basic principles of religion and the relevant evidence makes it necessary to examine the issue meticulously.

In order to analyse the effect of custom on oaths, the words of oaths must first be classified. Because addressing the relationship between oath and custom without this classification will cause disorganisation and make it difficult to reach clear conclusions, as it will require examining each phrase separately. When we look at the fiqh sources, it is seen that the words of oath are dealt with in a disorganised manner and the evaluations on the subject are interspersed between the lines. This is where the difficulty of making a judgement on the issue comes from.

In this study, in addition to the types of oaths, the relationship between oaths and custom in the context of expressing judgement is discussed. The first aim of the study is to classify the words of oath by considering certain criteria. Another aim is to determine whether custom is effective in the production of judgement through the expression patterns that emerge as a result of this classification.

In our study, oaths are discussed in two parts in terms of requiring expiation and the expression patterns used. Since there is sufficient information in the sources about the types of oaths in terms of requiring expiation, this subject has

been summarised. After that, the words of oath, which are scattered in the sources, are categorised by taking into account the common points between them. In this framework, the words of oaths are divided into three main parts: oaths made in the name of Allah, oaths made on beings other than Allah, and oaths in the form of conditional sentences. While the oaths made in the name of Allah are classified as oaths made with the names and attributes of Allah, the oaths made on other than Allah are classified as oaths made on Ka'ba, prophets, and the Qur'an. The words of oaths in the form of conditional sentences are analysed under three headings as the words expressing forbidding the lawful, apostasy and cursing. Under the evaluation sections following each main heading, the evidence on the subject has been analysed and certain determinations have been made.

In summary, it has been concluded that custom is effective both in the meaning of the sentences used as oaths and in the validity of the oaths made with the attributes of Allah. It is concluded that the oath made on the Qur'an is also considered within the scope of the oath made on the attributes of Allah and will be valid if custom is formed. The oaths made on the Ka'bah and the prophets, on the other hand, were accepted invalid, taking into account the scriptures stating that it is not permissible to swear on anyone other than Allah. Among the words of oaths in the form of conditional sentences, the words of making the lawful unlawful and apostasy are considered as oaths, whereas the phrases containing curses are not considered as oaths, whether custom is formed or not. However, the justification for this has been the evaluations related to the nature of the oath rather than custom.

Keywords: İslamic law, oath, judgement, custom, intention, expiation.

Yemin Lafızlarının Hüküm İfade Etmesinde Örfün Etkisi

Öz

Yemin, insanların yaşamları boyunca sözlerini kuvvetlendirmek ve iddialarını pekiştirmek gibi amaçlarla ihtiyaç duydukları vesilelerden biridir. İnsanlığın başlangıcından beri söz ve kararlılığı teyit ve muhatabı ikna gibi amaçlarla kullanılan yemin, İslam'da da esas itibariyle meşru kabul edilmiştir. Bununla birlikte tevhid inancı merkeze alınarak düzenlemeye gidilmiş ve bu inanca aykırı olan yeminlerin geçersiz olduğu ifade edilmiştir.

İnsanlık tarihi boyunca çok sayıda yemin şekilleri ve ifade kalıpları söz konusu olmuştur. Yemin olarak kullanılan ifade kalıpları toplumlara göre farklılık arz etmiştir. Günümüzde de bu farklılık dikkat çekmekte ve yemin lafızlarının yöreden yöreye değişkenlik arz ettiği görülmektedir.

Gerek yemin lafızlarının toplumlara göre farklılaşması gerekse bazı fıkıh kaynaklarında yeminlerin örf üzerine bina edildiğinin vurgulanmış olması yemin-örf ilişkisine işaret etmektedir. Bu da örfün yeminin hükümüne etkisini gündeme getirmeyi gerektirmektedir.

Bilindiği üzere örfeye dayalı olan hususlarda örf, fikhî hükmün belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Yemin lafızlarının kültür ve coğrafyalara göre değişkenlik arz ettiği dikkate alındığında burada da örfün etken olduğu anlaşılmaktadır. Ancak örfün dini hükümlere etkisinin, dinin temel ilkelerine ve konu hakkındaki naslara aykırı olmamak ile kayıtlı olması meselenin titizlikle incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Örfün yemine etkisi hususunun incelenebilmesi için öncelikli olarak yemin lafızlarının tasnif edilmesi gerekir. Zira fıkıh kaynaklarında yemin lafızları dağınık bir şekilde ele alınmış, konuyla ilgili değerlendirmeler de satır aralarına serpiştirilmiştir. Örfün hükme etkisi de ihtilafa konu olması, derli toplu bir şekilde ele alınmaması sebebiyle kafa karışıklığına sebep olabilmektedir.

Bu çalışmada örfün yemin lafızlarının hüküm ifade etmesindeki etkisi konu edilmiştir. Çalışmanın ilk amacı, yemin lafızlarının belirli kriterler dikkate alınarak tasnif edilmesidir. Zira bu tasnif yapılmadan yemin-örf ilişkisini ele almak, her bir ifade kalıbını müstakil olarak incelemeyi gerektireceğinden dağınıklığa sebep olacak ve net sonuçlara ulaşmayı zorlaştıracaktır. Çalışmanın diğer amacı ise bu tasnif sonucu ortaya çıkan yemin lafızlarının hüküm ifade etmesinde örfün etkili olup olmadığının tespitidir.

Çalışmamızda yemin, kefâret gerektirmesi ve kullanılan ifade kalıpları dikkate alınarak iki kısımda ele alınmıştır. Kefâret gerektirmesi açısından yemin çeşitleri hakkında kaynaklarda yeterli düzeyde malumat bulunduğundan bu konu özet geçilmiştir. Bundan sonra ise kaynaklarda dağınık halde bulunan yemin lafızları, aralarındaki ortak noktalar dikkate alınarak kategorize edilmiştir. Nitekim çalışmamızın ilk amacı da budur. Akabinde ise hangi kategorideki yemin lafızlarının mutlak anlamda hüküm ifade ettiği, hangisinin hüküm ifade etmek için örfeye ihtiyaç duyduğu, hangisinin de dinen meşru kabul edilmemesi sebebiyle hüküm ifade etmediği gibi hususlarda tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede yemin lafızları; Allah adına yapılan yeminler, Allah'tan başka varlık üzerine yapılan yeminler ve şart cümlesi kalıbındaki yeminler şeklinde üç ana başlık altında tasnif edilmiştir. Her bir bölümün akabinde açılan değerlendirme başlıkları altında ise konuyla ilgili ulaşılan deliller incelenmiş ve belirli tespitlerde bulunulmuştur.

Özetle; gerek yemin olarak kullanılan cümlelerin ifade ettiği anlam hususunda gerekse Allah'ın sıfatlarıyla yapılan yeminlerin hüküm ifade etmesinde örfün

etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kur'an üzerine yapılan yeminin de Allah'ın sıfatlarına yapılan yemin kapsamında değerlendirilip örf oluşması halinde hüküm ifade edeceği kanaatine varılmıştır. Kâbe ve peygamberler üzerine yapılan yeminler ise -Allah'tan başkası üzerine yemin etmenin caiz olmadığını ifade eden naslar dikkate alınarak- geçersiz sayılmıştır. Şart cümlesi şeklindeki yemin lafızları ise helali haram kılmayı, dinden çıkmayı ve beddua etmeyi ifade eden lafızlar şeklinde üç başlık altında incelenmiştir. Bunlardan helali haram kılmayı ve dinden çıkmayı ifade eden lafızlar yemin sayılmıştır. Ancak bunun gerekçesi örften ziyade naslar olmuştur. Beddua içerikli lafızların ise örf oluşsun ya da oluşmasın yemin sayılmaması gerektiği görüşü tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, yemin, hüküm, örf, niyet, kefâret.

Giriş

İslâm'ın temel ilkelerine ve naslardaki düzenlemelere ters düşmeyen bir örf ve âdetin, fikhî sonucun belirlenmesinde önemli etkiye sahip olduğu bilinmektedir.¹ Özellikle de oluşmasında örfün belirleyici olduğu meselelerde bu etki daha belirgin olmaktadır. Yemin lafızlarının oluşmasında da örfün etkisi açıktır. Yemin olarak kullanılan ifade kalıplarının kültür ve coğrafyalara göre farklılık arz etmesi de buna dayanmaktadır.

İnsanlığın başlangıcından beri söz ve kararlılığı teyit, muhatabı ikna gibi amaçlarla kullanılagelen yemin, İslam öncesi Arap toplumunda da başvurulan önemli bir ifade biçimiydi. Câhiliye dönemi Arap şiirlerine bakıldığında kullanılan lafızların, dönemin inanış biçimi ve kültürü ile ilişkisi açıkça görülmektedir. Nitekim bu şiirlerde başta Allah olmak üzere kendilerince kutsal ve tazime değer görülen pek çok varlık üzerine yemin edildiği görülmektedir. Arap toplumunda yaygın olan yemin âdeti, Arapça nâzil olan Kur'an'da da muhafaza edilmiş ve tevhid inancına aykırı unsurlardan arındırılan yeminlerle ilâhî mesaj pekiştirilmiştir.² Özetle Kur'an, Arapların öteden beri alıştıkları yemin üsluplarını muhafaza etmekle birlikte bunun merkezine "Allah"

¹ İbrahim Kâfi Dönmez, "Örf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/87 vd..

² Bk. Yaşar Seracettin Baytar, *Cahiliye Dönemi Arap Şiirinde Yeminler*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 17, 23, 59 vd..

mefhumunu koymak suretiyle cahiliyeye ait yemin kültür kalıpları üzerinden tevhide dayalı bir dönüşüm gerçekleştirmişdir.³

Günümüzde de toplumlara göre yemin lafızlarının farklılaşabildiği görülmektedir. Bir taraftan toplumlara göre farklılık arz eden yemin kalıplarının mevcut olması, diğer taraftan bazı fıkıh kaynaklarında yeminlerin örf üzerine bina edildiği ve insanların örf haline getirdiklerinin yemin sayıldığı ve bunların dışındakilerin yemin kabul edilmediği⁴ şeklindeki ifadeler yemin-örf ilişkisini ortaya koyması açısından dikkat çekmektedir. Ancak örfün hükme etkisinin, dinin temel prensiplerine ve konuyla ilgili naslara aykırı olmamasıyla kayıtlanması, meselenin titiz bir şekilde çalışılmasını gerekli kılmaktadır.

Fıkıh kaynaklarında yemin, kefâret gerektirmesi açısından belirli bir ayırımı tabi tutulmuş olsa da üzerine yemin edilen varlığın mahiyeti dikkate alınarak hangi ifade kalıbının hükmü mucip olduğu ve bu bağlamdaki temel etkenlerin neler olduğu hususunda yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun tespiti için de öncelikli olarak yemin lafızlarının belirli kriterler dikkate alınarak tasnife tabi tutulması gerekmektedir. Çünkü yeminin, bu açıdan belirgin ve net bir tasnife tabi tutulmamış olması her bir örneğin hükmünün ortaya çıkarılması için özel gayreti zorunlu kılacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı, fıkıh kaynaklarında dağınık halde bulunan yemin lafızlarının belirli bir tasnife tabi tutulması ve her bir kısım ile ilgili görüşlerin tespit edilerek değerlendirme yapılmasına imkân sağlayan verilerin ortaya konulmasıdır. Çalışmada öncelikli olarak yeminin mahiyeti ve amacı, ardından ise yemin çeşitleri ele alınacaktır. Yemin çeşitleri başlığında da kefâret gerektirmesi açısından yemin çeşitleri ile ifade kalıpları açısından yemin çeşitleri incelenecektir. Kefâret gerektirmesi açısından yemin çeşitleri hakkında -konuyla ilgili yeterli düzeyde çalışma bulunması sebebiyle- genel bilgi verilmele iktifa edilecek ve ardından esas konumuz olan ifade kalıpları açısından yemin bahsine geçilecektir. Bu kapsamda yemin lafızları; Allah adına ve Allah'tan başka varlık üzerine yapılan yeminler ile şart cümlesi kalıbındaki yeminler şeklinde üç ana kısma ayrılacaktır. Bu kısımların

³ Bk. Emrah Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 362-363.

⁴ Bk. Ebu'l-Fađl 'Abdullâh b. Maħmûd el-Ĥanefî el-Mevşûlî, *el-İhtiyâr li talîli'l-Muħtâr* (Kahire: Maṭba'atu'l-Ĥalebî, 1356/1937), 4/50-51.

her biri altında da alt başlıklar açılarak zikri geçen ifade kalıplarının dinen meşru sayılıp sayılmadığı, hüküm ifade edip etmediği ve bu hususta örfün bir etkisinin bulunup bulunmadığı gibi açılardan değerlendirmeler yapılacaktır.

1. Yeminin Mahiyeti ve Amacı

Yemin, Arapça bir kelime olup sağ taraf, kuvvet, uğur ve bereket gibi anlamlara gelmektedir.⁵ Kur'an ve Sünnet'te de bu anlamdaki kullanımlar mevcuttur.⁶ Terim olarak ise insanların, bir şeyi yapmak ya da yapmamakla ilgili sözlerini pekiştirmek ve güvenilirliklerini vurgulamak amacıyla belirli şekillerde kullandıkları sözleri ifade etmektedir.⁷

Yemin, kullanılan lafızları açısından değişkenlik arz etmekle birlikte geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Toplumlar inanış, örf ve kültürlerine göre farklı ifade kalıplarını yemin olarak kullanmışlardır.⁸ İslam'ın içine doğduğu Arap toplumunda da yeminin yaygın olduğu, Allah adına yapılan yeminlere ilaveten atalara ve putlara da yemin edildiği bilinmektedir. İslam dini ise yeminin Allah adına yapılmasını esas kabul etmiş ve içine doğduğu bu kültürdeki yeminlerden tevhid inancına aykırı olanları ayıklamıştır.

Mahiyeti itibarıyla azim ve kararlılık ifadesi sayılan yemin, bazen kişinin doğru söylediğini muhataba ispat, bazen kendisini veya başkasını bir fiili yapmaya ya da terk etmeye sevk etmek amacı taşımaktadır.⁹ İslam'da gereksiz yemin edilmesi hoş karşılanmamış olsa da yemin

⁵ Ebû'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdır, 1414/1993), 13/258-462.

⁶ Kur'an Yolu, 15 Kasım 2022, el-Kehf, 18/17-18; en-Nûr, 24/33; es-Sâffât, 37/28; el-Vâkıa, 56/8-27-90-91; el-Hâkka, 69/45; el-Müddessir, 74/39.

⁷ Ebûbekir b. 'Alî b. Muḥammed el-Yemenî el-Ḥanefî el-Ḥaddâd, *el-Cevheretu'n-neyyira alâ Muḥtaşari'l-Ḳudûri* (b.y.: el-Maḥba'atu'l-Ḥayriyye, 1322), 2/191; Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürçânî, *Kitâbu't-Tarîfât*, thk. Heyet (Beyrut: y.y., 1403/1983), 259.

⁸ Abdurrahman Candan, "İslam Hukukunda Yemin ve Ahlakilik", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 15 (2010), 433.

⁹ Kemâluddîn Muḥammed b. 'Abdulvaḥid b. 'Abdilḥamîd b. es-Sivâsî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr* (Lübnan: Dârü'l-Fikr, 1389/1970), 5/59.

edildiği takdirde buna bağlı kalınması gerektiği temel ilke olarak benimsenmiştir.¹⁰

Yemine bağlı kalınması esas kabul edilmekle birlikte kişinin bir iyilik yapmak veya kötülükten sakınmak üzere yemin ettiği takdirde bu yeminine uyması, bir kötülüğü yapmak veya iyiliği engellemek üzere yemin ettiği takdirde ise bu yeminine uymaması gerektiği ifade edilmiştir.¹¹ Nitekim Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: *"Yeminlerinizden dolayı Allah'ı, iyilik etmeye, kötülükten sakınmaya ve insanların arasını düzeltmeye engel kılmayın. Allah her şeyi işitir ve bilir."*¹² Bir diğer âyette ise: *"İçinizden yardım sever ve zengin olanlar akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere artık bir şey vermeyeceğiz diye yemin etmesinler. Bağışlasınlar, hoş görsünler; Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir."* buyurulmuştur.¹³ Hz. Peygamber de: *"Kim ki bir konuda yemin eder de yemin ettiği şeyden başkasını daha hayırlı görürse, o şeyi yapsın ve yemininden dolayı da kefâret versin."* demiştir.¹⁴

¹⁰ Nitekim Yüce Allah *"Ahde vefa gösterin; çünkü ahid sorumluluk doğurur."* (el-İsrâ, 17/34), *"Antlaşma yaptığımız zaman Allah'a verdiğiniz sözü yerine getirin; Allah'ı kendinize kefil tutarak kesinliğe kavuşturduktan sonra yeminlerinizi bozmayın. Unutmayın ki yaptıklarımızı Allah bilmektedir."* buyurmaktadır. (en-Nahl, 16/91) Konuyla ilgili diğer âyetlerde de şu ifadeler yer almaktadır: *"Allah'a verdiğiniz sözü küçük bir menfaate satmayın! Eğer bilerseniz sizin için Allah'ın katında olan daha hayırlıdır."* (en-Nahl, 16/95), *"Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle satanlara gelince, işte onların âhirette hiç nasipleri yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elem veren bir azap vardır."* (Âl-i İmrân, 3/77) Bütün bunlar, Allah adına verilen sözlerin ve yapılan yeminlerin bozulmaması gerektiğini vurgulamanın yanında bunu yapanın cezaya müstahak olacağını da ortaya koymaktadır.

¹¹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/59.

¹² el-Bakara, 2/224.

¹³ en-Nûr, 24/22. Rivâyet edildiğine göre Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634), yardımda bulunduğu halasının oğlu Mistah'ın da (ö. 34/654) ifk hadisesine karıştığını öğrenince ona yardım etmemeye yemin etmişti. Bu âyet nazil olunca âyette geçen ifadeye atıfta bulunarak *"Ben Allah'ın bağışlamasını isterim"* diyerek yaptığı yardımlara devam etmiştir. Bk. Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-'Arnaûf - 'Âdil Murşid v.dğr (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001), 42/411.

¹⁴ Müslim, Eymân, 13.

2. Kefâret Gerektirmesi Açısından Yemin Çeşitleri

Kefâret gerektirmesi açısından yeminler genellikle yemin-i gamûs, yemin-i lağv ve yemin-i mün'akid olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.¹⁵ Burada ilk olarak yemin-i mün'akide üzerinde durulacaktır.

a. Yemin-i Mün'akide (Geçerli Yemin): Kişinin gelecekte bir şeyi yapmak veya yapmamak üzere yaptığı yemindir. "Vallahi bunu yapacağım" ya da "yapmayacağım" sözü bu kapsamdadır.¹⁶ Hanefî mezhebindeki genel yaklaşım bu şekilde olsa da Şâfiî âlimleri kasıtlı olarak yapılması kaydıyla geçmişteki bir durum için yapılan yemini de mün'akide kapsamında değerlendirmiş ve bunda da kefâreti gerekli görmüşlerdir.¹⁷ Yemin-i mün'akide bozulduğunda kefâret gerekli hale gelmektedir.¹⁸ Nitekim Kur'an'ı Kerim'de "Yeminlerinize bağlı kalın/Yeminlerinizi koruyun." buyurulmaktadır.¹⁹

b. Yemin-i Lağv (Geçersiz/Kasıtsız Yemin): Bu yemin, geçmişte veya hâlihazırdaki bir şey için doğru olduğu zannedilerek yapılan yemindir. Buna göre bir kimse, öyle zannettiği için "Vallahi gelen bu kişi Zeyd'dir" derse ve gelen kişinin Zeyd olmadığı ortaya çıkarsa bu yemin lağv yemin kapsamına girer. Hanefîler, yemin-i lağvın yalnızca geçmiş

¹⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/60.

¹⁶ 'Alâuddîn Ebûbekir b. Mes'ûd b. Aḥmed el-Ḥanefî el-Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i fi tertîbi's-şerâ'i* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406/1986), 3/5; 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/539-540; Ebu'l-Hasan 'Alî b. el-Ḥuseyn b. Muḥammed el-Ḥanefî es-Suğdî, *en-Nutef fi'l-fetvâ*, thk. Şalâhuddîn en-Nâhî (Amman; Beyrut: Dârü'l-Furkân; Muessetu'r-Risâle, 1404/1984), 1/381-383.

¹⁷ Şems ed-Dîn Muḥammed b. Aḥmed eş-Şâfiî el-Ḥaṭîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Marifeti Me'ânî Elfâzî'l-Minhâc* (b.y.: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 6/188.

¹⁸ 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/539-540; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/62-63; Suğdî, *en-Nutef*, 1/381-383. Eğer bu yemin, bir farzın yapılması veya bir günahın terk edilmesi içerikli bir yemin ise buna uyulması vacip olur. Ancak günah işlemek veya vacibi terk etmek üzere yapılan bir yemin ise bu yemini bozup kefâretini vermek gerekir. Bk. Ebû'l-Ḥuseyn Aḥmed b. Ebî Bekr Muḥammed b. Aḥmed el-Ḥudûrî, *Muhtaşaru'l-Kudûrî fi'l-fıkhî'l-Hanefî*, thk. Kâmil Muḥammed Muḥammed 'Uveyda (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 210; 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/540-541.

¹⁹ el-Mâide 5/89. Hanefî âlimleri bundan maksadın müstakbeldeki yeminler olduğunu ifade etmişlerdir. Onlar âyette geçen "Yeminlerinize bağlı kalın" cümlesini dikkate alarak yemine bağlı kalmanın ancak müstakbel için düşünülebileceğini ifade etmişlerdir. Bk. 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/539-540.

ve şimdiki zaman için söz konusu olabileceğini ifade etmişlerdir.²⁰ Onlara göre gelecekteki bir şeye yapılan yemin, ister kasıtlı olsun ister olmasın mün'akidedir ve kefâret gerektirir.²¹ Şafîiler ise yemin-i lağvı, kasıtsız yapılan yeminler şeklinde tanımlamış ve “Hayır vallahi, Evet vallahi” gibi ağız alışkanlığıyla yapılan yeminleri de bu kapsamda değerlendirmişlerdir.²² Bazı Hanefî âlimleri de kasıtlı olmadan; mesela alışverişte “Vallahi evet” gibi ifadeler kullanılmasını yemin-i fevr olarak isimlendirmiş ve buna kefâret gerekmeceğini söylemişlerdir.²³

c. Yemin-i Gamûs (Yalan yere yemin): Geçmişteki veya hâlihazırdaki bir durumun ispatı veya nefyi hakkında kasıtlı olarak yalan üzere yapılan yemini ifade etmektedir. Kişinin, kendisinden alacağı olduğunu bildiği halde “Vallahi falancanın bende alacağı yoktur.” demesi buna örnektir.²⁴ Kişi yalan üzere yemin etmekle büyük bir günah işlemiş olur. “Evet, yeminlerinizi aranızda bir kandırma aracı yapmayın; sonra sapasağlam basmışken ayağınız kayar ve insanları Allah yolundan saptırmanızın acı meyvesini tadarsınız, ayrıca ağır bir azapla da cezalandırılırsınız”²⁵ âyeti de buna işaret etmektedir.²⁶ Hz. Peygamber de “Her kim yalan yere yemin ederse Allah onu cehennem ateşine koyar”²⁷

²⁰ Bk. Suğdî, *en-Nutef*, 1/381-383; Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*, 3/3-4; ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/539-540.

²¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*, 3/3-4; ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/539-540.

²² Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, 6/187-188; Ayrıca bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*, 3/3-4; ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/539-540.

²³ Bk. Suğdî, *en-Nutef*, 1/381-383. “Allah sizi kasıtsız olarak yaptığımız yeminlerden ötürü sorumlu tutmaz, fakat bilerek ettiğiniz yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar.” (el-Mâide 5/89), “Yeminlerinizin kasıtlı olmayanlarından dolayı Allah sizi sorumlu kılmaz, fakat kalplerinizin yöneldiği yeminden sizi sorumlu tutar. Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir.” (el-Bakara, 2/225) âyetleri bu hükme delâlet etmektedir. Bk. Suğdî, *en-Nutef*, 1/381-383.

²⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*, 3/3-4; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kağir*, 5/60.

²⁵ en-Nahl, 16/94.

²⁶ Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kađir*, 5/60.

²⁷ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb eṭ-Ṭaberânî, *el-Mucemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. ‘Abdulmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 1/233. Gamûs kelimesi bir şeye girmeyi/dalmayı ifade etmektedir. Zikri geçen hadisin de ifadesiyle bu yemin, kişinin ateşe girmesine sebep olduğundan bu şekilde isimlendirilmiştir. Bk. ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/539-540; Buna yemin-i gamûs dendiği gibi yemin-i amd (kasıtlı yemin) da denilmektedir.

buyurmuş ve yalan yere yemini yemin-i gamûs kavramıyla ifade ederek büyük günahlardan addetmiştir.²⁸

Yalan yere yeminin büyük günah olduğu bilinmekle birlikte kefâret gerektirip gerektirmediği hususu âlimlerin gündemini meşgul etmiştir. Âlimler genel olarak yalan yere yapılan yeminin kefâretle telafi edilemeyeceğini ifade etmişlerdir. Nitekim İmam Mâlik (ö. 179/795), bilerek yalan üzere yapılan yeminin kefâret gerektirmekten daha büyük bir günah olduğunu vurgulamıştır.²⁹ Hanefî mezhebi âlimleri de yukarıdaki hadislerle dikkat çekerek yalan yere yeminin büyük günah olduğunu ve bunda maddi bir kefâretin söz konusu olmadığını ileri sürmüşlerdir.³⁰ Zira bilerek işlenmiş böyle bir günahın kefâret verilerek temizlenmesi söz konusu değildir.³¹ Âlimlerin çoğunluğu bunda kefâreti gerekli görmezken³² Şafiî mezhebi âlimleri ise burada netice itibarıyla bir

Zira kişi bir işi yapmadığını bildiği halde yaptığına dair kasıtlı bir şekilde yemin etmektedir. Bk. Suğdî, *en-Nutef*, 1/381-383.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/476; Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Zuheyr en-Nâsır (Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422), Eymân, 16.

²⁹ Ebû ‘Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*; thk. Muhammed Muştafâ el-A'zamî (Abu Dabi: Muessesetu Zâyd b Sultân, 1425/2004), 3/68.

³⁰ Onlara göre bu yemini eden kişi, günah işlemiş olacağından tevbe etmeli ve Yüce Allah'tan bağışlanma dilemelidir. Bk. Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecmau'l-Enhur*, 1/539-540. Ayrıca bk. Suğdî, *en-Nutef*, 1/381-383; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/60.

³¹ Suğdî, *en-Nutef*, 1/381-383. Konuyla ilgili ileri sürülen bir diğer delil de şu hadis-i şeriftir: “Şu beş şeyin kefâreti yoktur; Allah'a şirk koşmak, haksız yere birini öldürmek, bir mümine iftira atmak, savaş meydanından kaçmak, haksız yere birinin malından almaya vesile kılınan yemin.” Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/350-351. Heysemî bu rivâyetin senedindeki bir râvînin müdellis ve zayıf olduğunu ifade etmiştir. Bk. Ebu'l-Hasan Nûruddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, thk. Hüsâmeddîn el-Ûudsî (Kahire: Mektebetü'l-Ûudsî, 1414/1994), 1/103; 10/189. Elbânî ise mezkûr rivâyetin farklı bir varyantına dikkat çekerek bunun isnadının ceyyid olduğunu ve hadisin hasen olduğunu ifade etmektedir. Bk. Elbânî, *İrvâu'l-ğalîl fî tahrîci ehâdis-i Menâri's-sebîl*, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1405), 2/26; 8/193. İbn Abdilhâdî de bu hadis için “isnaduhu ceyyidun” demiştir. Bk. Muhammed b. Ahmed b. 'Abdilhâdî ed-Dimeşkî İbn 'Abdilhâdî, *Tenkîhu't-Tahkîk fî Ehâdis-i't-Talîk*, thk. Sâmî b. Muhammed b. Câdillâh - 'Abdul'azîz b. Nâsır el-Habbânî (Riyad: y.y., 1428/2007), 5/56.

³² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/60.

yeminin yapıldığına dikkat çekerek kefâretin gerekliliğini savunmuşlardır.³³ Onlara göre mün'akid yeminde kefâretin gerekli olması, yemin-i gamûsta evleviyet tarikiyle kefâretin gerekli olacağını ortaya koymaktadır.³⁴ Kaldı ki Allah'ın ismi zikredilerek yalan yere yemin edildiğinde bu ismin hürmeti çiğnenmiş olmaktadır. Bu da yapılan yemini mün'akid yemine benzetmektedir.³⁵

3. İfade Kalıpları Açısından Yemin Çeşitleri ve Örfün Hükme Etkisi

Fıkıh kaynaklarında pek çok yemin kalıbından söz edilmektedir. Ancak zikri geçen kaynaklarda yemin lafızlarının, belirli bir tasnife tabi tutulmadan örnekler üzerinden dağınık bir şekilde ele alınması mesele hakkında net bir çerçeve çizilmesini zorlaştırmaktadır. Biz de bu başlık altında öncelikli olarak yemin lafızlarını bir tasnife tabi tutmaya çalışacak, ardından örfün buradaki etkisine temas edeceğiz. Bu bağlamda yeminleri, Allah adına yapılan yeminler ile Allah'tan başka varlıklar üzerine yapılan yeminler şeklinde iki temel kısma ayıracağız. Allah adına yapılan yeminleri de Allah'ın isimleriyle ve Allah'ın sıfatlarıyla yapılan yeminler şeklinde ikiye ayırarak, Allah'tan başka varlıklar üzerine yapılan yeminleri ise Kur'an üzerine yapılan yeminler, Peygamber ve Kâbe üzerine yapılan yeminler şeklinde ayrı başlıklar altında inceleyeceğiz. Bundan sonra ise şart cümlesi kalıbındaki yeminleri müstakil bir bölüm halinde ele alacak ve bunu da helali haram-haramı helal kılan lafızlar, dinden çıkmayı ifade eden lafızlar ve beddua içerikli lafızlar şeklinde üç başlık altında tasnif edeceğiz. Şimdi sırasıyla ayrı ayrı sınıflandırdığımız yemin kalıplarını zikredip hüküm ifade edip etmediklerini ve örfün buna etkisini incelemeye çalışacağız.

3.1. Allah Adına Yapılan Yeminler

Allah adına yapılan yeminler, Allah'ın isimleriyle yapılan yeminler ile Allah'ın sıfatlarıyla yapılan yeminler şeklinde iki kısım altında incelenecektir.

³³ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed el-Başrî el-Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr fî Fıkhî Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, thk. eş-Şeyḫ 'Alî Muḥammed Me'ûd - eş-Şeyḫ 'Âdil Aḥmed 'Abdulmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419-1999), 15/267; Ebû'l-Me'âlî 'Abdulmelik b. 'Abdullâh el-Cuveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezheb*, thk. Abdul'azîm Maḥmûd ed-Dîb (b.y.: y.y., 1428/2007), 18/304.

³⁴ 'Abdurrahmân Şeyḫîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/539-540.

³⁵ Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kaḍîr*, 5/60.

3.1.1. Allah'ın İsimleriyle Yapılan Yeminler

Yemin etmek, bir yönüyle üzerine yemin edileni tazim etmek anlamına gelmektedir. İslam'da gerçek anlamda tazime layık olanın, Yüce Allah olduğu esas kabul edildiğinden yeminin Allah adına yapılması gerektiği ilke olarak benimsenmiştir. Yüce Allah'a yapılan yemin, "vallahî, billahî" şeklinde olabileceği gibi "Allah'a kasem ederim", "Allah'a yemin ederim" şeklinde de olabilir.³⁶

Lafza-i celal ile yemin edilebileceği hususunda bir ihtilaf bulunmamakla birlikte Allah'ın diğer isimleriyle yemin edilip edilmeyeceği hakkında farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur.

Birinci yaklaşıma göre Allah'ın isimlerinin herhangi biriyle yapılan yeminler örf haline gelmiş olsun ya da olmasın geçerli sayılmalıdır. Hanefî mezhebinde tercih edilen görüş olarak sunulan bu yaklaşıma göre örf veya niyete bakılmaksızın Allah'ın isimleriyle yapılan yeminler geçerli kabul edilmektedir.³⁷ Bu görüş sahipleri, üzerine yemin edilen ismin; Rahmân gibi yalnızca Allah'a has bir isim olması ile Âlîm, Hakîm, Kerîm ve Halîm gibi hem Allah'a hem de başkalarına kullanılabilen bir isim olması arasında bir fark bulunmadığını ifade etmişlerdir.³⁸ Onlar, "Her kim yemin edecekse Allah ile yemin etsin ya da sussun"³⁹ hadisini zikrederek Allah'ın isimleriyle yemin etmenin nas ile sabit olduğunu, nas ile sabit olan bir hususta da örf bakılmaya ihtiyaç bulunmadığını söylemişlerdir.⁴⁰

İkinci yaklaşıma göre ise Allah'ın isimleriyle yapılan yeminin hükmü belirlenirken, isimler arasında ayırımı gidilmelidir. Buna göre yalnızca Allah için kullanılan Rahmân gibi isimlerle yapılan yeminler mutlak olarak geçerli sayılmalı, Hakîm, Âlîm ve Kâdir gibi Allah'tan

³⁶ Kûdûrî, *Muhtaşar*, 210; Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*, 3/7; Ebu'l-Hasen 'Alî b. Ebûbekr el-Ferğânî el-Merğînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mubtedî*, thk. Tâllâl Yûsuf (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs.î'l-'Arabî, ts.), 2/318; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ka'dîr*, 5/75; Mevşîlî, *el-İhtiyâr*, 4/52; Suğdî, *en-Nutef*, 1/379-380.

³⁷ Muhammed b. Ferâmerz b. 'Alî Mollâ Hüsrev, *Dureru'l-hukkâm şerhu Ğureri'l-ahkâm* (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabiyye, ts.), 2/40; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ka'dîr*, 5/66-68; 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/543; Heyet, *el-Fetâva'l-Hindiyye* (Bulak: Matba'atu'l-Kubrâ el-Emîriyye, 1310), 2/52.

³⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*, 3/5; Mevşîlî, *el-İhtiyâr*, 4/50-51.

³⁹ Buḥârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, "Şehâdât", 26.

⁴⁰ Bk. 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/543.

başkası için de kullanılan isimlerle yapılan yeminlerde ise niyete bakılmalı ve yemin sayılıp sayılmaması kişinin kastına göre değerlendirilmelidir.⁴¹ Hanefî mezhebi kaynaklarının pek çoğunda bu görüş ikinci ve tercih edilmeyen görüş olarak zikredilmekle beraber Mevsilî'nin (ö. 683/1284) *el-Muhtâr* adlı eserinde bu görüşün öne çıkarıldığını görmekteyiz.⁴² Buradan anlaşıldığına göre Allah'a has olmayan isimlerde niyet esas kabul edilmekte ve bu isimlerin konu edildiği ifade kalıpları ancak niyetle yemin kapsamına girmektedir.⁴³ Şâfiî mezhebinde de buna benzer bir yaklaşım mevcuttur.⁴⁴ Onlara göre yalnızca Allah için kullanılan isimlerle yapılan yeminler mutlak olarak geçerli sayılmalıdır. Başkasına kullanılması muhtemel olduğu halde genellikle Allah için kullanılan isimlerin de aksine bir niyet yoksa yine yemin sayılması öncelikli olmalıdır. Ancak hem Allah'a hem de başkasına eşit düzeyde kullanılan isimlerle yapılan yeminlerde kişinin niyetine bakılarak hüküm verilmelidir.⁴⁵ Dikkat edilirse burada örfün değil niyetin hükme etkisinden söz edilmektedir. Nitekim İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), Allah'ın sıfatları hususunda örfün etkisinden söz ederken burada ise örfün bir etkisinin söz konusu olmadığını açıkça ifade etmektedir.⁴⁶

Allah ile yapılan yeminler bağlamında dikkat çeken hususlardan bir diğeri ise başına Allah lafzı eklenmeden yalnızca "kasem ederim" ve "yemin ederim" şeklindeki kullanımların yemin sayılıp sayılmadığı meselesidir. Hanefî fıkıh kaynaklarında bu şekildeki kullanımlar yemin olarak değerlendirilmiştir.⁴⁷ Bunun gerekçesi bağlamında zikredilen hususları şu şekilde özetlememiz mümkündür: "Kasem ederim" ve "yemin ederim" şeklindeki ifade kalıplarıyla yemin edilmesi örf haline

⁴¹ Mollâ Husrev, *Dureru'l-ḥukkâm*, 2/40; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr*, 5/66-68.

⁴² Bk. Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/50-51.

⁴³ 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/543.

⁴⁴ Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, 6/181-183.

⁴⁵ Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed Zekeriyâ el-Enşârî, *Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravdî'd-Tâlib* (b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 4/244.

⁴⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr*, 5/66-68.

⁴⁷ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 3/7; 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/545; Mollâ Husrev, *Dureru'l-ḥukkâm*, 2/40.

gelmiştir.⁴⁸ Allah'tan başkası üzerine yemin etmek caiz olmadığına göre bir kişi "yemin ederim" dediğinde ilk akla gelen, onun Allah üzerine yemin ettiği olmalı ve bu ifadeler Allah adına yemin hükmünde değerlendirilmelidir.⁴⁹

3.1.2. Allah'ın Sıfatlarıyla Yapılan Yeminler

Allah'ın zatı gibi sıfatları da hürmet ve saygınlığa layık olduğundan Allah'ın adıyla yemin edilebildiği gibi sıfatlarıyla da yemin edilebileceği kabul edilmektedir.⁵⁰ Ancak yemin bağlamında sıfatlar arasında bir ayırımın bulunup bulunmadığı ve örfün bunda bir etkisinin söz konusu olup olmadığı gibi detaylarda iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır.

Birinci yaklaşıma göre Allah'ın sıfatlarıyla yapılan yeminin hüküm ifade etmesinde belirleyici temel etkenin örf olduğu kabul edilmiştir. Mâverâünnehir ulemasına nisbet edilen bu yaklaşıma göre⁵¹ yeminler örf mebni olduğundan⁵² fiilî veya zatî ayırımı yapılmaksızın Allah'ın sıfatlarıyla yapılan yeminlerin -örf haline gelmiş olması kaydıyla- geçerli sayılması gerektiği ifade edilmiştir.⁵³ Bu çerçevede örf haline geldiği için Allah'ın izzet, celal, kudret ve kibriya gibi sıfatlarıyla yapılan yeminler geçerli sayılırken,⁵⁴ rahmeti, ilmi, rızası, gazabı ve azabına yapılan yeminler ise örf oluşmaması sebebiyle geçerli sayılmamıştır.⁵⁵ Hanefî

⁴⁸ Kâsânî, *Bedâi u's-şanâi*, 3/7; 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma u'l-Enhur*, 1/545; Mollâ Hüsrev, *Dureru'l-hukkâm*, 2/40; 'Abdülğanî b. Tâlib b. Hammâde b. İbrâhîm el-Ğuneymî ed-Dımaşkî el-Meydânî, el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb, thk. Muḥammed Muḥyîddîn 'Abdulḥamîd (Beirut: Mektebetu'l-İlmiyye, 1429), 4/7.

⁴⁹ Kâsânî, *Bedâi u's-şanâi*, 3/7.

⁵⁰ Mollâ Hüsrev, *Dureru'l-hukkâm*, 2/40. Ayrıca bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kaḍîr*, 5/66-68.

⁵¹ 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma u'l-Enhur*, 1/543; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kaḍîr*, 5/66-68; Mollâ Hüsrev, *Dureru'l-hukkâm*, 2/40.

⁵² 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma u'l-Enhur*, 1/543.

⁵³ 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma u'l-Enhur*, 1/543; Bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kaḍîr*, 5/66-68; Mollâ Hüsrev, *Dureru'l-hukkâm*, 2/40.

⁵⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kaḍîr*, 5/66-68.

⁵⁵ 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma u'l-Enhur*, 1/544; Mollâ Hüsrev, *Dureru'l-hukkâm*, 2/40. Örf kriterine ilaveten bazı ifadelerin başka anlamlara gelebildiğini dikkate alarak değerlendirmede bulunan âlimler de vardır. Bk. Zeynuddîn b. İbrâhîm b. Muḥammed el-Mıṣrî İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râîḳ şerḩu Kenzi'd-daḳâiḳ* (b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 4/310.

mezhebi kaynaklarında bu görüşün Esah görüş olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶

İkinci yaklaşıma göre ise Allah'ın, zıtlarıyla nitelenmesinin caiz olmadığı (kudret, izzet, ilim ve azamet gibi) sıfatlar zâtî; (rahmet, rıza, gazap gibi) zıtlarıyla nitelenmesinin caiz olduğu sıfatlar ise fiilî sıfat kapsamında değerlendirilerek⁵⁷ sıfatlara yapılan yeminin bu ayırım dikkate alınarak ele alınması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁸ Irak meşâyihuna nisbet edilen bu görüşe göre zâtî sıfatlarla yapılan yemin, mutlak olarak - yani örf oluşsun ya da oluşmasın- geçerli sayılırken, fiilî sıfatlarla yapılan yemin ise örf oluşsa bile geçerli sayılmamıştır. Dolayısıyla bu yaklaşım esas alındığında örfün hükme bir etkisi söz konusu olmamaktadır.⁵⁹

3.1.3. Değerlendirme

Allah adına yapılan yeminler iki şekilde düşünülebilmektedir. Birincisi Allah'ın isimleriyle yapılan yeminler, ikincisi ise Allah'ın sıfatlarıyla yapılan yeminler. Yeminlerin yalnızca Allah ile yapılacağı genel ilkesi hatırlandığında Allah'ın isimleriyle yapılan yeminlerin geçerliliğinde örfün etkisine ihtiyaç duyulmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Alîm, Hakîm veya Rahîm gibi hem Allah hem de Allah'tan başkası için kullanılabilen isimlerde niyetin bir etkisinin söz konusu olup olmadığı tartışılmıştır. Bazı âlimler, bu isimlerde kişinin niyetine bakılacağı görüşünü tercih etmiş olsalar da Hanefî mezhebinde Esah kabul edilen görüşe göre bu gerekli değildir.⁶⁰ Çünkü bu isimlerin yemin siyahında geçmesi ve hâlin delâleti dikkate alındığında bunlarla Allah'ın kastedildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mezkûr isimlerle yapılan

⁵⁶ Mollâ Husrev, *Dureru'l-ḥukkâm*, 2/40; Muhammed Emîn b. 'Omer b. 'Abdil'azîz el-Ḥuseynî ed-Dımeşkî İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muḥtâr ulâ'd-Durri'l-muḥtâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1412/1992), 3/715.

⁵⁷ Mevşilî, *el-İḥtiyâr*, 4/50-51; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr*, 5/66-68; 'Abdurrahmân Şeyḥîzâde, *Mecmau'l-enhur*, 1/544.

⁵⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*, 3/9.

⁵⁹ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*, 3/9; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-ḳadîr*, 5/66-68; Mollâ Husrev, *Dureru'l-ḥukkâm*, 2/40; 'Abdurrahmân Şeyḥîzâde, *Mecmau'l-enhur*, 1/544.

⁶⁰ Mollâ Husrev, *Dureru'l-ḥukkâm*, 2/40; 'Abdurrahmân Şeyḥîzâde, *Mecmau'l-enhur*, 1/543.

yeminin hüküm ifade ettiğinin esas kabul edilmesi gerekir.⁶¹ Bizim de kanaatimiz bu yöndedir.

Allah'ın ismi zikredilmeksizin "Yemin ederim" vb. ifadelerin de örf haline gelmesi halinde yemin sayılması mümkündür. Zira Müslüman bir toplumda bu ifade örf haline gelmişse bu cümlenin "Allah'a yemin ederim" cümlesinin bir kısaltması olduğu anlaşılmaktadır. Bu da örfün, mezkûr ifade kalıplarının Allah üzerine yemin gibi değerlendirmesine katkı sağladığına delâlet etmektedir.

Allah'ın sıfatlarıyla yemin bahsinde ise iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Mâverâünnehir uleması Allah'ın sıfatlarıyla (hangi sıfatı olursa olsun) yapılan yeminde örfün belirleyici olduğunu ifade ederken Irak meşâyihü ise örfle temas etmeksizin sıfatlar arasında ayırma giderek zâtî sıfatlarla yapılan yemini geçerli, fiil sıfatlarıyla yapılan yeminleri ise geçersiz saymışlardır. Ancak Irak meşâyihünün yaklaşımı mezhep içerisinde çeşitli eleştirilere tabi tutulmuştur. Nitekim Şeyhizâde (ö. 1078/1667), sıfatlar arasında yapılan bu ayırımın, Allah'ın sıfatlarının Allah'tan gayrı olduğu anlamına geldiğine dikkat çekerek bunun doğru olmadığını gibi "Allah'ın sıfatlarının hepsi kadimdir, ne aynıdır ne de gayrıdır" anlayışıyla da bağdaşmadığını ifade etmektedir.⁶² Bize göre meselenin, sıfatların Allah'ın aynı mı ya da gayrı mı olduğu gibi kelamî düzlemde ele alınması yerine yemin mantığı çerçevesinde incelenmesi daha isabetlidir. Konuyu bu şekilde ele aldığımızda şunu söyleyebiliriz: Müslümanlar, Allah'ın isimleri gibi sıfatlarını da hürmete layık gördükleri için bunlarla yemin etmektedirler. Allah'ın sıfatlarıyla yemin ettiklerinde de -hangi sıfatı olursa olsun- bundan Allah'ı kastettikleri öncelikli ihtimaldir. Söz gelimi fiil sıfatlarından sayılan rahmet sıfatına yeminin örf haline geldiği bir ortamda bu sığata yemin eden kişi, buradan başka bir şeyi değil de Allah'ı kastetmiş olmaktadır. Dolayısıyla kanaatimizce yemin bağlamında sıfatlar arasında ayırım yapmak yerine insanların sözlerini anlamsız kılmamak adına örf haline geldiği takdirde

⁶¹ Kişinin aksini beyan edip bundan Allah dışındaki birini kastettiğini söylemesi halinde ise bunun yemin sayılmadığı ifade edilmelidir. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 3/5; Mevşîlî, *el-İhtiyâr*, 4/50-51. Mollâ Hüsrev, *Dureru'l-hukkâm*, 2/40; Çünkü bu durumda kişi, kullandığı ifadenin muhtemel manalarından birini niyet etmiş olur ki bunu iddia ettiğinde Allah ile arasında doğru söylediği kabul edilir. 'Abdurrahmân Şeyhizâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/543.

⁶² 'Abdurrahmân Şeyhizâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/544.

bunu geçerli saymak gerekir. Örf haline gelmeyen bir yemin tarzında da yine kullanılan ifadeyi tümüyle hükümsüz saymaktansa kişinin niyetine göre hüküm verilmesi isabetli olacaktır.

3.2. Allah'tan Başka Varlıklar Üzerine Yapılan Yeminler

Allah'tan başka varlıklar üzerine yapılan yeminleri, Kâbe ve peygamberler üzerine yapılan yeminler ile Kur'an üzerine yapılan yeminler şeklinde iki başlık altında ele almamız mümkündür.

3.2.1. Kâbe ve Peygamberler Üzerine Yapılan Yeminler

İslam'da Allah adına yemin edilmesi esas kabul edilmekle birlikte Müslüman toplumlarda Allah'tan başkası üzerine yemin içerikli bazı ifadeler de kullanılmıştır. Zikri geçen ifade kalıplarında bazen Kâbe ve peygamber gibi dinen belirli bir saygınlığa sahip olan nişaneler üzerine yemin edilirken, bazen de toplumda belirli bir itibara sahip olan kişiler üzerine yemin edilmiştir. Örfün yemin üzerindeki etkisi düşünüldüğünde bu ifade kalıplarının, örf oluşması halinde yemin sayılıp sayılmayacağı merak konusu olmaktadır.

Fıkıh kaynaklarına bakıldığında Allah dışındaki varlıklarla yapılan yeminlere olumsuz yaklaşıldığı görülmektedir. Kâbe'ye veya peygamberlere yapılan yeminlerin geçersiz sayılması da bu gerekçeye dayandırılmıştır.⁶³ Çünkü yemin, kendisi üzerine yemin edileni tazim anlamı taşır. Bu çeşit bir tazim ise ancak Allah'a karşı gösterilmelidir.⁶⁴ "Her kim yemin edecekse Allah ile yemin etsin ya da sussun/yemin etmesin"⁶⁵ hadisi ile Allah'tan başkasına yapılan yeminlerin şirk kapsamına girdiğini ifade eden hadisler⁶⁶ de bu hassasiyeti ortaya koymaktadır.⁶⁷ Kâsânî (ö. 587/1191), peygambere yapılan yemini geçerli sayanların varlığına dikkat çektikten sonra bu görüşün isabetli

⁶³ Muhammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme es-Seraḥsî, *el-Mebsûṭ*, thk. Ḥalîl Muhyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dârü'l-Marîfe, 1414/1993), 7/24; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/318; Mevşilî, *el-İhtiyâr*, 4/51. Ayrıca bk. Kudûrî, *Muhtaşar*, 210; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/69; Mollâ Ḥusrev, *Dureru'l-ḥukkâm*, 2/40; Zekeriyâ el-Enşârî, *Esne'l-Meṭâlib*, 4/242; Sirâcuddîn İbn Nuceym, *en-Nehru'l-fâik*, 3/55; 'Abdurrahmân Şeyḫizâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/544; *el-Fetâva'l-Hindiyeye*, 2/53.

⁶⁴ Kâsânî, *Bedâi'u's-šanâi*, 3/8; Mevşilî, *el-İhtiyâr*, 4/51.

⁶⁵ Buḥârî, *el-Câmi'u's-şâhiḥ*, "Şehâdât", 26.

⁶⁶ Aḥmed b. Ḥanbel, *Müsned*, 1/414.

⁶⁷ Seraḥsî, *el-Mebsûṭ*, 7/24; Kâsânî, *Bedâi'u's-šanâi*, 3/8; Mevşilî, *el-İhtiyâr*, 4/51; 'Abdurrahmân Şeyḫizâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/544.

olmadığını ifade etmektedir. Ona göre peygamberlere veya Kâbe'ye yapılan yeminler, nihayetinde Allah'tan başkası adına yapılan yemin kapsamına girdiğinden geçerli değildir.⁶⁸ Dine ve ibadetlere yapılan yeminler de aynı kapsamda değerlendirilmiş, Hz. Peygamber'in "Putlara, babalarınıza ve Allah'ın hadlerinden herhangi birine yemin etmeyin. Allah dışındaki hiçbir şeye yemin etmeyin"⁶⁹ mealindeki sözleri de buna gerekçe gösterilmiştir.⁷⁰ Yine Hz. Ömer'in (ö. 23/644) Kâbe'ye yemin eden İbn Zübeyr'i (ö. 73/692) uyardığı ve "Eğer düşünerek bilinçli şekilde bu yemini ettiğini bilseydim seni cezalandırırdım" deyip yeminin yalnızca Allah ile yapılabileceğini vurgulaması⁷¹ konuyu destekleyici delillerden birisi olarak ileri sürülmüştür.

Peygamber ve Kâbe gibi dinde saygınlığa sahip olan şeylere yemin edilmesi doğru kabul edilmediği gibi kişinin, babası veya ataları üzerine yemin etmesi de evleviyetle doğru kabul edilmemiştir.⁷² Sultanın başına ve hayatına yapılan yeminler de bu kapsamda değerlendirilmiştir.⁷³ Hatta bazı kaynaklarda birinin hayatına veya başına yemin eden kişinin henüz tam olarak Müslüman olmadığı,⁷⁴ bu yemine uymayı gerekli gördüğü takdirde küfre düşmesinden endişe edildiği ifade edilmiştir.⁷⁵ Kaldı ki Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu hususta bir uyarısı da söz konusudur. Nitekim rivâyet edildiğine göre Peygamber Efendimiz (s.a.v), Hz. Ömer'in babası üzerine yemin ettiğini işitince şöyle buyurmuştur: "Allah sizi babalarınız/atalarınız üzerine yemin etmekten nehyediyor. Her kim yemin edecekse ya Allah üzerine yemin etsin ya da

⁶⁸ Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâi*, 3/8.

⁶⁹ Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Ebî Zeyd el-Ķayravânî İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ mâ fi'l-Mudevveneti min Ğayrihâ mine'l-Ummehât*, thk. Heyet (Beyrut: Dâri'ü'l-Ķarbi'l-İslâmî, 1999), 4/6; Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdullâh b. Yûnus es-Şikillî, *el-Câmi' li Mesâ'ili'l-Mudevvene* (b.y.: y.y., 1434/2013), 6/352.

⁷⁰ Bk. Mevşilî, *el-İhtiyâr*, 4/51.

⁷¹ Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan'ânî, *el-Muşannef*, thk. Ħabîburrahmân el-'Azamî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403), 8/467.

⁷² Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâi*, 3/8.

⁷³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Ķadîr*, 5/69; İbn Nüceym, *el-BaĦru'r-râîk*, 4/312; 'Abdurrahmân ŞeyĦizâde, *Mecma u'l-enhur*, 1/544.

⁷⁴ 'Abdurrahmân ŞeyĦizâde, *Mecma u'l-enhur*, 1/544; İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muĦtâr*, 3/715.

⁷⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Ķadîr*, 5/69; İbn Nüceym, *el-BaĦru'r-râîk*, 4/312; Sirâcuddîn İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâîk*, 3/55; 'Abdurrahmân ŞeyĦizâde, *Mecma u'l-enhur*, 1/544.

sussun".⁷⁶ Yine bazı sahabîlerin, Allah adına yapılan yalan yemini Allah'tan başkası adına yapılan doğru yeminden daha ehven gördükleri aktarılmıştır.⁷⁷ Bütün bunlar, Allah'tan başkası üzerine yapılan yeminlerin dinen yemin sayılmadığına delâlet etmektedir.⁷⁸

3.2.2. Kur'an, Üzerine Yapılan Yeminler

Günümüz Müslüman toplumlarında bir iddiayı ispatlamak veya bir işi yapıp yapmama kararını pekiştirmek amacıyla Kur'an'a yemin edilmektedir. Ancak Allah dışındaki varlıklara yemin edilmeyeceği ilkesi dikkate alındığında toplumda yaygınlık kazanan bu yemin şeklinin hükmü ihtilaf konusu olmaktadır. Fıkıh kaynaklarına baktığımızda bu hususta iki temel yaklaşımın ortaya çıktığını görürüz.

Birinci yaklaşıma göre Allah'tan başkası adına yapılan yeminler kapsamına girmesi sebebiyle Kur'an'a yapılan yeminler geçersiz sayılmaktadır. Bu yaklaşımı savunan Kâsânî, Kur'an'ın harfler ve sözlerin ismi olduğuna dikkat çekerek bunun Allah'ın kelâm sıfatı ile aynı mahiyette olmadığını ifade etmektedir.⁷⁹ Mevsilî de Allah'ın kelâm sıfatı ile yapılan yeminin geçerli olduğunu, buna mukabil Kur'an'ın, Mushaf'ta bir araya getirilen yazılı materyallerden ibaret olması sebebiyle bu kapsamda değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir.⁸⁰ Molla Hüsrev de (ö. 885/1480) "Her kim yemin ederse ya Allah ile yemin etsin ya da yemin etmesin." mealindeki hadise dikkat çekerek Kur'an da olsa Allah'tan başkasına yemin edilemeyeceğini savunmaktadır.⁸¹

İkinci yaklaşıma göre Kur'an Allah'ın kelâmı, kelâm ise Allah'ın sıfatı olduğundan Kur'an ile yeminin temelde caiz olması gerekir. Hüküm ifade etmesinde ise Allah'ın diğer sıfatlarında olduğu gibi örf belirleyici etken olmalıdır. Meseleyi bu zaviyeden değerlendiren Serahsî (ö. 483/1090 [?]), Kur'an'a yapılan yeminin geçersiz sayılmasını örf oluşmamasına bağlamaktadır. Ona göre yeminlerde örfe itibar edilmektedir. Burada da bir örf teşekkül etmemiştir.⁸² İbnü'l-Hümâm da

⁷⁶ Buḥârî, *el-Câmi u's-şâhîh*, Eymân, 4. Serahsî, *el-Mebsût*, 7/24; Kâsânî, *Bedâi u's-şanâi*, 3/8; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/51.

⁷⁷ 'Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, 8/468; 'Abdurrahmân Şeyhizâde, *Mecma u'l-Enhur*, 1/544.

⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/24.

⁷⁹ Kâsânî, *Bedâi u's-şanâi*, 3/8-9.

⁸⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/51.

⁸¹ Mollâ Hüsrev, *Dureru'l-ḥukkâm*, 2/40.

⁸² Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 7/24.

Kur'an'ın halk nezdinde kelâmullah olarak anlaşılması sebebiyle Allah'ın kelâm sıfatına yapılan yemin gibi değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Geçmişte örf oluşmaması sebebiyle Kur'an'a yapılan yeminin geçersiz sayıldığını ileri süren İbnü'l-Hümâm, daha sonra örf oluştuğuna dikkat çekerek bu yeminin geçerli sayılması gerektiğini ifade etmektedir.⁸³ Şâfiîler de Kur'an ile yemini Allah'ın kelâm sıfatıyla yapılan yeminle aynı kategoride değerlendirmiş ve Kur'an ile yemin edildiği takdirde bundan başka bir şey kastedildiği belirtilmedikçe yemin sayılacağını ifade etmişlerdir.⁸⁴

3.2.3. Değerlendirme

İslam'da cahiliye devrinin tevhide aykırı inanış ve uygulamaları ortadan kaldırıldığı gibi bu inanışa yol açma potansiyeline sahip davranışlara da kapı kapatılmıştır. Bu bağlamda yeminin, üzerine yemin edilen varlığı tazim etmeyi içerdiğine dikkat çekilerek Allah'tan başkasıyla yemin etmenin caiz olmadığı ve kefâreti de gerektirmediği ifade edilmiştir.⁸⁵ Allah dışında kendisi üzerine yemin edilen varlıkların Kâbe gibi dini semboller ve peygamber gibi rehberler ile bunların dışındaki diğer varlıklar olması arasında bir fark görülmemiştir. Zira bütün bunlar Allah'tan başkası adına yapılan yeminler kapsamına girmektedir. Bu bağlamda örfün de bir etkisinin söz konusu olmadığı vurgulanmalıdır. Her ne kadar insanlar zikri geçen varlıklarla yemin etmeyi örf haline getirsel de şer'i şerif bundan nehyetmiştir. Hakkında nehiy bulunan bir hususta örfü dikkate almak ise doğru değildir.⁸⁶ Ancak Kâbe'nin rabbine veya sahibine gibi ifadeler ise Allah'a yapılan yeminler kapsamında olduğundan geçerli sayılmalıdır. Dolayısıyla buradaki temel ölçüt, örften ziyade üzerine yemin edilen şeyin Allah'tan başkası kapsamına girip girmediğinin tespitidir.

Kur'an ile yemine gelince; bunu geçerli kabul edenler olduğu gibi geçersiz sayanlar da vardır. Bu yeminin geçersizliğini savunanların gerekçelerinin başında Kur'an'ın Allah'ın kelâm sıfatıyla aynı olmadığı

⁸³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 5/69. İbnü'n-Nüceym ve Şeyhizâde gibi âlimler de İbnü'l-Hümâm'ın, bu değerlendirmesine dikkat çekmişlerdir. Bk. İbn Nüceym, *el-Bahru'r-râik*, 4/312; Sirâcuddîn İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâik*, 3/55; 'Abdurrahmân Şeyhizâde, *Mecmau'l-enhur*, 1/544.

⁸⁴ Zekeriyâ el-Enşârî, *Esne'l-Metâlib*, 4/244.

⁸⁵ Mevşilî, *el-İhtiyâr*, 4/51.

⁸⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-şanâi*, 3/8.

hususunu gelmektedir. Mesele bu şekilde ele alındığında bu görüş kendi içerisinde tutarlı gözükmemektedir. Ancak bize göre meselenin bu zeminde ele alınması, kelâm ilmi⁸⁷ açısından makul gözükse de yemin siyahında pek anlamlı değildir. Zira bir Müslüman Allah'ın kelâmı olması sebebiyle Kur'an'a yemin etmektedir. Kişilerin, başkalarına Kur'an üzerine yemin ettirmesi de aynı saiktan ileri gelmektedir. Halk arasında Kur'an ile Allah'ın kelâm sıfatı arasındaki ince ayırım bilinen bir husus olmadığından meseleyi bu bağlamda tartışmak konuyu realiteden koparmak anlamına gelmektedir. Nitekim İbn Nüceym (ö. 970/1563) de bu hususa dikkat çekmekte ve halk nezdinde Kur'an denildiğinde kelâmulhahın anlaşıldığını ileri sürerek Kur'an'ın harfleri ifade etmesi sebebiyle Allah'tan başkası kapsamına girdiği şeklindeki görüş sahiplerinin itirazını yersiz bulmaktadır.⁸⁸

Sonuç olarak ifade edebiliriz ki, halk arasında Allah'ın kelâmı olduğu bilinciyle Kur'an'a yemin edildiği için bu yemini Allah'ın kelâm sıfatına yapılan yemin gibi değerlendirmemiz isabetli olacaktır. Allah'ın sıfatlarına yapılan yeminlerde belirleyici temel etkenin örf olduğunu kabul ettiğimize göre burada da örfü belirleyici kabul etmeliyiz. Nitekim böyle bir örfün oluştuğu da dikkat çekmektedir. Günümüzde Kur'an ile yemin yaygınlık kazanmış ve insanlar pek çok işlerinde Kur'an üzerine (bazen de Kur'an'a el basarak) yemin etmektedirler.⁸⁹ Bu şekilde bir örfün oluşması Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olmasıyla birlikte değerlendirildiğinde bu türden yeminlerin de geçerli kabul edilmesi gerektiği sonucu çıkmaktadır.

⁸⁷ Bu husus kelâm ilminde yeterli düzeyde tartışılmıştır. İslam tarihinde "mihne" olarak bilinen sürecin temel tartışma noktası da bu bağlamda ileri sürülen Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı meselesi olmuştur. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Kelâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002); Yusuf Şevki Yavuz, "Halku'l-Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997).

⁸⁸ İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râiḳ*, 4/312; Ayrıca bk. Sirâcuddîn İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâiḳ*, 3/55.

⁸⁹ Nitekim bazı kaynaklarda eller Mushaf üzerine konularak yapılan yeminin yaygınlığına dikkat çekilerek bu yeminin geçerli olması gerektiği ifade edilmiştir. Bk. Sirâcuddîn İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâiḳ*, 3/55; Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecmau'l-Enhur*, 1/544.

3.3. Şart Cümlesi Kalıbındaki Yeminler

Çalışmamızın önceki bölümlerinde bir varlık aracı kılınarak edilen yeminler incelenmişti. Şimdi ise üzerine yemin edilen şey zikredilmeden şart cümlesi şeklinde kullanılan yemin lafızları konu edilecektir. Bu bölümde şart cümlesi formundaki yeminler; helali haram-haramı helal kılmayı, dinden çıkmayı ve bedduayı ifade eden yemin lafızları şeklinde üç ayrı başlık altında ele alınacaktır.

3.3.1. Helali Haram-Haramı Helal Kılmayı İfade Eden Yemin Lafızları

Şart cümlesi formunda kullanılan yeminlerin başında helali haram kılmayı ifade eden yemin lafızları gelmektedir. Bu türden kullanımlar her ne kadar üzerine yemin edilen bir varlık söz konusu olmasa da şart cümlesi kalıbında olduğundan yemin kapsamında değerlendirilmektedir.⁹⁰ Konuyla ilgili değerlendirmeler şu âyet-i kerime çerçevesinde yapılmaktadır. *“Ey peygamber! Allah’ın sana helâl kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun? Bununla beraber Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir. Allah size (belli durumlarda) yeminlerinizi çözmeyi meşrû kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır; O bilendir, hikmet sahibidir.”*⁹¹ Görüldüğü üzere bu âyette Hz. Peygamber’in (s.a.v) helal olan bir şeyi kendisine haram kıldığını ifade etmesi yemin sayılmıştır.

Yukarıdaki âyet-i kerîme helal olan bir şeyin haram kılınmasıyla yemin edilebileceğini gösterse de âyetin sebep-i nüzûlü⁹² dikkate alınarak konunun kapsamı hakkında ihtilaf edilmiştir. Mâlikî ve Şâfiî âlimleri konuyla ilgili âyetin kadınlara yaklaşmama ile alakalı olduğuna dikkat çekerek hükmün de yalnızca ona inhisar edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁹³ Zira onlar, helali haram kılmanın, meşru olanı tersine çevirmek anlamına geldiğini, dolayısıyla da bir nassa dayanmadıkça meşru bir tasarruf olan yeminin bu şekilde gerçekleşmemesi gerektiğini

⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/24.

⁹¹ et-Tahrîm, 66/1-2.

⁹² Bu âyetin; Hz. Peygamber’in, hanımı Mâriye’ye yaklaşmayı ya da bal yemeyi kendisine haram kılması üzerine nazil olduğu şeklinde iki farklı değerlendirme söz konusudur. Bk. İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-ğadir*, 5/89.

⁹³ Cuveynî, *Nihâyetu’l-Maṭlab*, 14/101-102; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu’ Şerhu’l-Muheeb* (b.y.: y.y., ts.), 18/73; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-ğadir*, 5/87-89.

savunmaktadırlar.⁹⁴ Kaldı ki kişi, helal olan bir şeyi kendisine haram kılma kudretine sahip değildir. Ancak eşini talak yoluyla kendisine haram kılma yetkisi vardır. Bu da iki durumun birbirinden farklı olmasını gerektirmektedir.⁹⁵ Dolayısıyla bu yaklaşıma göre helali haram kılmayı ifade eden yemin lafızları, yalnızca kadınlara yaklaşmama bağlamında söylendiğinde kefâret gerekir.⁹⁶

Hanefîlerde ise mezkûr ayetin -nüzûl sebebi ne olursa olsun- helali haram saymanın yemin oluşuna delâlet ettiği dikkate alınarak bu türden ifadelerin genel olarak yemin sayılması gerektiği savunulmaktadır.⁹⁷ Haramı helal saymayı içeren ifadeler de aynı şekilde değerlendirilmiştir.⁹⁸ Bu bağlamda “Şöyle yaparsam şu ata binmek,⁹⁹ falancayla konuşmak bana haram olsun” gibi sözler yemin sayılmaktadır.¹⁰⁰ Boşanma ve köle azat etmeye bağlanan yeminler¹⁰¹ de bu çerçevede ele alınmaktadır.¹⁰² Bu görüşü savunanlara göre kişi, bir

⁹⁴ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/87-89.

⁹⁵ Zekeriyâ el-Ensârî, *Fethu'l-Vehhâb bi Şerhi Menhecu't-Tullâb* (b.y.: Dârü'l-Fikr li't-Tabâati ve'n-Neşri, 1414/1994), 2/88-89.

⁹⁶ 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/547.

⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/24; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/89; Ebû Muhammed Maḥmûd b. Aḥmed Bedruddîn el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 6/131.

⁹⁸ Serahsî, haram bir şeyin helal kılınması anlamına gelen sözlerin de yemin sayıldığını ifade etmektedir. Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 7/24. İnkârı küfrü gerektirmeyen ve bazı durumlarda (zaruret gibi) haramlığı ortadan kalkan meyte ve hamr gibi haramların helal kılınmasını içeren şart cümleleri ise yemin sayılmamaktadır. Bk. İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râîk*, 4/312. Vaad içerikli cümleler de yemin sayılmamaktadır. Nitekim eğer kişi, şartlı bir ifadeyle meyte yiyeceğini, kanı, domuz etini helal kılacağını, namazı veya zekâtı terk edeceğini söylese bu da yemin sayılmaz. Bk. Bedruddîn el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 6/132.

⁹⁹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4/53.

¹⁰⁰ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/87-89; 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/546-547.

¹⁰¹ Talaka yemin meselesi hakkında yeterli düzeyde çalışmalar bulunduğundan bu bahsi ilgili çalışmalara havale etmekle iktifa ediyoruz. Bkz. Kâşif Hamdi Okur, “İslam Hukuku'nda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”, *Hitit Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009), 10-26; Selahattin Yılmaz, “İslam Hukuku'nda Talâka Yemin Meselesi”, *(Dicle İlahiyat Dergisi)*, 25/2 (2022), 659-682.

¹⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, 7/24; Kâsânî, *Bedâiu's-şanâi*, 3/2-3; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/87-88.

şeyi kendine haram kıldığını ifade ederse o şey haram olmasa da daha sonra onu yaptığı takdirde kefâret vermesi gerekir.¹⁰³

3.3.2. Dinden Çıkmayı İfade Eden Yemin Lafızları

Şart cümlesi şeklindeki ifade kalıplarından biri de dinden çıkma anlamı içeren yemin lafızlarıdır. Bu bağlamda İslam dışı bir dine girme ile dinden ve mukaddesattan beri olmayı ifade eden lafızlar şeklinde iki tür kullanımdan söz edilmektedir. Kişinin “Şu işi yaparsam kâfir, müşrik, Yahudi veya Hristiyan’ım” gibi ifadeleri birincisine,¹⁰⁴ “Şu işi yaparsam Allah’tan, Peygamber’den, İslam’dan veya namazdan beriyim” şeklindeki ifadeler ise ikincisine örnektir.¹⁰⁵

Hanefî fıkıh kaynaklarında her iki şekilde yapılan yeminlerin geçerli olduğu ve bozulması halinde kefâret gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Zira belirli bir işi yaptığında kâfir olacağını belirten kişi, o işi yapmayı küfre alamet saymış olmaktadır.¹⁰⁷ Kişi, bir işi yapmayı küfre alamet saydığında o işi yapmaması gerektiğine inanmış ve adeta “Ben kendi nefsim bu işi (mesela eve girmeyi) haram kıldım” demiş olmaktadır.¹⁰⁸ Helali haram saymak da bir önceki başlıkta geçtiği üzere yemin sayılmaktadır. Hanefî mezhebinde mesele bu şekilde ele alınmakta¹⁰⁹ ve zikri geçen ifadeler de yemin kabul edilmektedir.¹¹⁰ Kişinin, inkârı küfür sayılan namaz vb. bir şeyden beri olduğunu zikretmesi de benzer şekilde değerlendirilmektedir.¹¹¹ Zira bunlardan beri/uzak olmak küfürdür.¹¹²

¹⁰³ Kudûrî, *Muhtaşar*, 210; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/87-88.

¹⁰⁴ Suğdî, *en-Nutef*, 1/379-380; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/319; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4/52; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/77; Aynî, *el-Binâye*, 6/131; ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecmau'l-Enhur*, 1/545; Meydânî, *el-Lübâb*, 4/7.

¹⁰⁵ ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecmau'l-Enhur*, 1/545; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/69; Haddâd, *el-Cevheretu'n-neyyira*, 2/194. Ayrıca bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 7/24; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râîk*, 4/312.

¹⁰⁶ Haddâd, *el-Cevheretu'n-neyyira*, 2/194. ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecmau'l-Enhur*, 1/545; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/69; *el-Fetâva'l-Hindiyeye*, 2/53; Mollâ Husrev, *Dureru'l-hukkâm*, 2/40.

¹⁰⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/319; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4/52; Aynî, *el-Binâye*, 6/131; Meydânî, *el-Lübâb*, 4/7.

¹⁰⁸ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/77; Aynî, *el-Binâye*, 6/131.

¹⁰⁹ Suğdî, *en-Nutef*, 1/379-380.

¹¹⁰ Kudûrî, *Muhtaşar*, 210.

¹¹¹ ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecmau'l-Enhur*, 1/545; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/69; *el-Fetâva'l-Hindiyeye*, 2/53. Ancak inkârı küfrü gerektirmeyen bir şeyden beri olmayı

Küfrü bir şarta bağlamak da yukarıda temas edildiği üzere yemin sayılmaktadır.¹¹³

Şâfiîlerde ise küfre düşmeyi içeren ifadelerin yemin sayılmadığı ve aksine davranışta kefâret gerekmediği ifade edilmiştir.¹¹⁴ Gerekçe olarak da bu lafızları kullanmanın kişiyi küfre götürme riski taşıdığından haram olması ve zikri geçen ifadelerin Allah adına yemin kapsamına girmemesi ileri sürülmüştür.¹¹⁵

3.3.3. Beddua İçerikli Yemin Lafızları

Şart cümlesi şeklinde kullanılan ifade kalıplarından biri de “Eğer şu işi yaparsam Allah’ın gazabı ve laneti üzerime olsun” gibi beddua içerikli sözlerdir. Şekil bakımından yukarıdaki ifade kalıplarıyla benzerlik arz eden bu cümlelerin yemin sayılmayacağı yönünde kaynaklarda bazı ifadeler bulunmakla birlikte bunun gerekçesi hakkında farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bazı âlimler, mezkûr cümlenin içeriğine dikkat çekip bu sözlerin, kişinin kendisine azap ve lanet ile beddua etmesinden ibaret olduğu için yemin sayılmayacağını ifade ederken,¹¹⁶ diğer bazıları ise bu ifadelerin yemin sayılmamasını konuyla ilgili bir örf oluşmamasıyla gerekçelendirmişlerdir.¹¹⁷ Her iki gerekçeye birlikte yer veren âlimler de olmuştur.¹¹⁸ Nitekim İbn Nüceym, zikri geçen cümlenin yemin sayılmamasını vurgularken bu sözlerin beddua içerikli olduğunu ve gerçekleşmesinin koşulan şarta bağlı olmadığını

içeren ifadeler yemin sayılmamaktadır. Buna göre eğer kişi, “Şu işi yaparsam şefaatten beri olayım.” derse bu yemin sayılmaz. Zira şefaati inkâr eden kafir olmaz mübtedî’ olur. Mollâ Husrev, *Dureru’l-ḥukkâm*, 2/40.

¹¹² Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/318; Mevşilî, *el-İhtiyâr*, 4/51; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, 5/69; ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma’u’l-enhur*, 1/544.

¹¹³ ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma’u’l-enhur*, 1/544; Mollâ Husrev, *Dureru’l-ḥukkâm*, 2/40.

¹¹⁴ Suğdî, *en-Nutef*, 1/379-380; Kâsânî, *Bedâi’u’s-şanâi*, 3/8; Şirbînî, *Muğnî’l-Muhtâc*, 6/187.

¹¹⁵ Şirbînî, *Muğnî’l-Muhtâc*, 6/187.

¹¹⁶ Kâsânî, “Şu işi yaparsam Allah’ın azabı üzerime olsun, Allah canımı alsın/beni öldürsün.” şeklindeki ifadelerin bedduadan ibaret olup yemin sayılmadığını ifade edenlerdendir. Kâsânî, *Bedâi’u’s-şanâi*, 3/8-9.

¹¹⁷ Mevşilî, *el-İhtiyâr*, 4/52; ‘Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma’u’l-enhur*, 1/546.

¹¹⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/319; Sirâcuddîn İbn Nüceym, *en-Nehru’l-fâik*, 3/55-56; İbn Nüceym, *el-Baḥru’r-râik*, 4/312; Aynî, *el-Binâye*, 6/132.

gerekçe olarak ileri sürdükten sonra bu şekilde bir örfün de oluşmadığını ilave emektedir.¹¹⁹

Yeminlerin örf ile ilişkisi hatırlandığında mezkûr hükmün örf ile gerekçelendirilmesi anlaşılır bir durum olmaktadır. Ancak sözün beddua içerikli olması gerekçesiyle yemin sayılmamasının izaha ihtiyacı vardır. Kaynaklarda bu husus şöyle temellendirilmiştir: Şartlı yeminde; yapılması istenmeyen bir işin, o iş yapıldığı anda gerçekleşecek başka bir şeye bağlanması söz konusudur. Dolayısıyla böylesi bir ifadenin yemin sayılabilmesi için şartın ihlalinin, yeminin bağlandığı şeyin meydana gelmesinde etkili olması gerekir.¹²⁰ “Şu işi yaparsam Allah’ın gazabı üzerime olsun” gibi ifadelerde ise şarta bağlanmış bir bedduanın söz konusu olduğu, ancak şart ve ceza arasında bir telâzüm/gereklik ilişkisi bulunmadığı görülmektedir.¹²¹ İbnü’l-Hümâm’ın da ifade ettiği üzere bu ifadeyi kullanan kişi, sonuç olarak kendisine ettiği bedduayı şarta bağlamış olduğundan mezkûr şart gerçekleştiğinde kendi nefesine beddua etmiş olacaktır. Bu ise bedduada ifade edilen gazabın gerçekleşmesini gerektirmemektedir. Zira gazabın meydana gelmesi, kişinin duasının müstecab olması ile alakalı bir husus olup zikri geçen şartın bir sonucu değildir.¹²² İbnü’l-Hümâm “Eğer şu işi yaparsam (mesela falancayla konuşursam) hırsız olayım” şeklindeki ifadeyi değerlendirirken de benzer bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre burada şart ile ceza arasında bir gereklik bulunmaması sebebiyle yemin anlamı ortadan kalktığından bahsi geçen ifade yemin sayılmamalıdır. Nitekim bu örnekteki kimse, konuşmayacağını söylediği kişiyle konuşunca hırsız olmamaktadır. Hırsız sayılması için hırsızlık fiilini irtikâp etmiş olması gerekmektedir.¹²³

3.3.4. Değerlendirme

Halk arasında çeşitli varlıklar üzerine yemin edildiği gibi herhangi bir varlık ismi zikredilmeksizin şart cümlesi kalıbındaki ifadelerle de yemin edilmektedir. Zikri geçen cümlelerin, Allah ile yapılan yeminde

¹¹⁹ İbn Nüceym, *el-Baḥru’r-râîk*, 4/312.

¹²⁰ Merġînânî, *el-Hidâye*, 2/319; Aynî, *el-Binâye*, 6/132; İbn Nüceym, *el-Baḥru’r-râîk*, 4/312.

¹²¹ Merġînânî, *el-Hidâye*, 2/319; Aynî, *el-Binâye*, 6/132; İbn Nüceym, *el-Baḥru’r-râîk*, 4/312; Muhammed b. Yunus Ayaslûġî, *Şerhu Mecme’i’l-bahreyn*, (thk: Murat Peçe, Ankara: Fecr Yayınları 2023), 3/204.

¹²² İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kaḍîr*, 5/78.

¹²³ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kaḍîr*, 5/78; İbn Nüceym, *el-Baḥru’r-râîk*, 4/312; Sirâcuddîn İbn Nüceym, *en-Nehru’l-fâîk*, 3/56.

olduğu gibi kişiyi bir işe sevk etmek veya onu bir işten menetmek anlamı taşıdığı dikkate alınarak fukaha örfünde yemin olarak değerlendirildiği görülmektedir.¹²⁴ Bu değerlendirmenin, Allah'tan başkası adına yemin edilmesini yasaklayan hadislerle de çelişmediği ifade edilmektedir.¹²⁵ Zira yasaklanan yeminler, Allah'tan başkası üzerine yapılan yeminlerdir. Burada ise kişinin, herhangi bir varlığı zikretmeksizin kendisini veya başkasını bir işten menetmek amacıyla kullandığı şartlı bir ifade söz konusudur.¹²⁶ Bu da Allah'tan başkası üzerine yemin anlamına gelmemektedir.

Şart cümlesi bağlamında sıkça kullanılan yeminlerden biri, helali haram sayma anlamına gelen ifadelerdir. Nitekim Tahrîm sûresinin 1-2 âyetlerinde helalin haram kılınması yemin olarak ifade edilmiştir. Her ne kadar bazı âlimler bu hükmü, âyetin nüzûl sebebinin dikkate alarak belirli durumlara hasretse de "İtibar sebebin husûsiliğine değil lafzın umûmiliğindedir"¹²⁷ kaidesi gereğince bu âyetin genel hüküm ifade ettiğinin kabul edilmesi ve sınırlayıcı bir nas bulunmadıkça aynı amaçla kullanılan benzer ifadelerin de yemin sayılması mümkündür. Kaldı ki, kişi, helal olan bir şeyi kendine haram kılmakla nefsinin o işi yapmaktan alıkoymayı amaçlamaktadır. Bu da yeminin temel amacıyla uyum sağlamaktadır.¹²⁸

Bu türden yeminlerin hüküm ifade etmesi veya kefâret gerektirmesi hususunda örfün etkisi belirgin olmasa da kullanılan lafızların ifade ettiği anlam bağlamında bu etki gün yüzüne çıkmaktadır. Kaynaklarda bu husus şu örnek üzerinden değerlendirilmektedir: Bir kimse mutlak olarak şarap içmeyeceğine dair yemin ederse bu yemin hamr için geçerli olur. Çünkü örfte şarap yalnızca hamr için kullanılır.¹²⁹ Dolayısıyla başka bir şey içmesi durumunda yemini bozulmaz.¹³⁰

¹²⁴ 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/539. Ayrıca bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 7/24.

¹²⁵ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/59.

¹²⁶ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/59.

¹²⁷ Ebû Zeyd 'Abdullâh b. Muhammed b. Omer b. İsa ed-Debbûsî, *Takvîmu'l-Edille fi'l-Uşûli'l-Fıkh*, thk. Hâfîl Muhyîddîn el-Meyyis (b.y.: y.y., 1421/2001), 116.

¹²⁸ Mevşîlî, *el-İhtiyâr*, 4/53.

¹²⁹ Kaynaklarda bu şekilde bir örfün oluştuğuna dikkat çekilmekle birlikte günümüzde örfün değişmesiyle farklı hükümlerin de olabileceği hatırd tutulmalıdır.

¹³⁰ Hayvanın ciğer, kelle paça ve diğer sakatatın et kapsamına girip girmediğinin de yine örf göre değiştiği kabul edilmiştir. Hanefilere göre eğer kişi, et yemeyeceğine dair yemin ederse ve baliketi yerse kıyasen olmasa da istihsanen yemini bozulmaz. Zira

Dinden çıkmayı ifade eden yeminlere gelince; Şâfiîler kullanılan lafızları, Allah'a yemin kapsamına girmemesi gerekçesiyle yemin saymazken Hanefîler ise, mezkûr ifadeleri mubahın tahrîmine kıyasla yemin saymışlardır. Onlara göre “Şu işi yaparsam eve girmek bana haram olsun” sözü yemin sayıldığı gibi aynı anlama gelen “Şu işi yaparsam İslam dininden çıkmış olayım” sözü de yemin sayılmalıdır.¹³¹ İbnü'l-Hümâm ve İbn Nüceym gibi bazı Hanefî âlimleri ise meseleyi yeminin anlamına dikkat çekerek gerekçelendirme cihetine gitmişlerdir. Onlara göre kişinin, bir işi yaptığında kâfir olacağını söylemesi, o işi yaptığı takdirde kâfir olmaya rıza gösterdiği anlamına gelmektedir. Küfre rıza ise küfürdür. Dolayısıyla bu ifadeyi kullanan kişi, kendisini bir eylemden alıkoymak için onu, işlenmesi anında gerçekleşecek olan şeye (küfre) bağlamış olmaktadır ki bu da yeminin mahiyetiyle örtüşmektedir.¹³²

Konuyla ilgili zikri geçen yaklaşımlara yer verdikten sonra ifade etmemiz gerekir ki, meselenin örf ile ilişkisine temas eden âlimler de vardır. Kâsânî'nin değerlendirmeleri bu bağlamdadır. Ona göre küfre düşmeyle kayıtlı lafızların yemin sayılması istihšana dayalıdır. Özetle şöyle demektedir: Kıyasa bakıldığında böylesi ifadelerin yemin sayılmaması gerekir. Çünkü kullanılan ifadelere bakıldığında yapılacak işin masiyet sayılan bir şeye (küfre) bağlanmış olduğu görülmektedir. Bu ise temelde yemin değildir. Ancak bu lafızlarla yemin edilmesinin örf haline gelmiş olması bizi istihsan yapmaya sevk etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber döneminden itibaren günümüze kadar kimsenin itirazıyla karşılaşmadan bu şekilde yemin edilmiştir. Allah dışındaki şeyler üzerine yemin etmek hakkında nehiy bulunduğu göre bu şekilde bir örfün oluşması insanların bu ifadeyi Allah adına yapılan yeminden kinaye saymalarına delâlet etmektedir.¹³³

Beddua içerikli ifadeler hakkında ise şunu söylememiz mümkündür: Kaynaklarda genel olarak bu türden ifadelerin yemin

yeminlerde örfteki anlamlar esas alınır. Ebu Yusuf'tan bir rivayet ile diğer üç imama göre ise yemini bozulur. Çünkü Kur'an'da geçtiği üzere buna da et denilir. 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-Enhur*, 1/558-559.

¹³¹ Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/77.

¹³² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 5/78; İbn Nüceym, *el-Baḥru'r-râîk*, 4/312; Sirâcuddîn İbn Nüceym, *en-Nehru'l-fâîk*, 3/56.

¹³³ Kâsânî, *Bedâi'u's-šanâi*, 3/8.

sayılmadığı vurgulanmakla birlikte bunun için örf oluşmaması ve şart-ceza arasında bir telazüm/gereklilik ilişkisi bulunmaması şeklinde iki gerekçe ileri sürülmüştür. Örf oluşmadığı gerekçesi esas alındığında, örfün olduğu zamanlarda bu ifadenin yemin sayılması gerektiği anlaşılmaktadır.¹³⁴ Bu da günümüzde yaygınlık kazanan beddua içerikli şart cümlelerinin yemin sayılması sonucunu doğurmaktadır. Ancak kanaatimizce meselenin örf bağlamında değil de şart ile ceza arasında bir telazüm/gereklilik ilişkisi olmaması bağlamında temellendirilmesi daha isabetlidir. Meseleyi “Şu eve girersem Allah’ın gazabı üzerime olsun” örneği üzerinden ele aldığımızda şunu görürüz: Buradaki şart cümlesi, belirli bir işi yapmak; ceza cümlesi ise Allah’ın gazabıdır. Ancak Allah’ın gazabı, zikri geçen şartın değil Allah’a isyanın bir sonucudur. Kişi Allah’a isyan ettiğinde onun gazabına duçar olur. Eve girmenin ise bunda bir etkisi yoktur.¹³⁵ Bu gerekçenin tutarlılığını “Falancayla konuşursam Allah canımı alsın” şeklindeki kullanımda daha açık görmekteyiz. Nitekim kişinin, konuşmayacağını taahhüt ettiği biriyle konuşması onun ölümünü gerektirmemektedir. Bu ifadeyi kullanan kişi yalnızca kendisine beddua etmiş olmaktadır. Bedduanın sonucu olan ölümün meydana gelmesinin, kişinin sözünü çiğnemesiyle bir ilgisi bulunmamaktadır. Zikrettiğimiz şekilde şart ile ceza arasında bir bağlantı bulunmadığı gerekçesi esas alındığında bu ifadelerin hiçbir şekilde yemin sayılmaması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Bedduanın dinen hoş karşılanmayan bir şey olması da bu görüşü tercih etmemizin bir diğer sebebidir. Dolayısıyla Allah dışında bir varlığa yemin etmek, örf oluşsa bile geçerli sayılmadığı gibi beddua içerikli ifadeler de örf haline gelse de yemin sayılmamalıdır.

Sonuç

Tarih boyunca zamana ve toplumlara göre farklı yemin türleri söz konusu olmuştur. Müslüman coğrafyalarda da çeşitli yemin lafızları kullanılmaktadır. Bu lafızların hüküm ifade etmesinde örfün belirli ölçüde etkili olduğu da bilinen bir husustur. Ancak hangi lafızların kefâret gerektirdiği ve örfün hangi durumlarda etkili olduğunun ortaya çıkarılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu hususun vuzuha kavuşturulması için öncelikli olarak yemin lafızlarının belirli bir tasnife tabi tutulması gerekmektedir.

¹³⁴ İbn Nüceym, *el-Baḥru’r-râiḳ*, 4/312; Meydânî, *el-Lübâb*, 4/7.

¹³⁵ Bk. Aynî, *el-Binâye*, 6/132.

Çalışmamızda yeminler, kefâret gerektirmesi açısından olduğu gibi kullanılan lafızlar açısından da bir tasnife tabi tutulmuş ve her biri için ayrı ayrı değerlendirmede bulunulmuştur. Bu bağlamda ifade etmemiz gerekir ki, İslam'da esas olan, Allah'ın isimleriyle yemin edilmesidir. Bu yeminlerin geçerliliğinde örfün bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak Allah'tan başkası için de kullanılabilen isimlerle yapılan yeminde niyetin bir etkisinin bulunup bulunmadığı tartışılmıştır. Kanaatimizce Allah'ın isimleriyle yapılan yeminler, mutlak olarak geçerli sayılmalıdır. Zira Allah'ın isimlerinden birinin, ondan başkası adına da kullanılmaya elverişli olması onu Allah'ın ismi olmaktan çıkarmamaktadır. Dolayısıyla Allah'ın isimlerinden herhangi biriyle yemin eden kişinin, aksine bir beyanı bulunmadıkça bundan Allah'ı kastettiği esas kabul edilmeli ve yaptığı yemin geçerli sayılmalıdır. Kaldı ki, yemin siyakında kullanılıyor olması ondan Allah'ın kastedildiğine delâlet etmektedir.

Allah'ın sıfatlarıyla yapılan yeminler de Allah'a yapılan yeminler gibi değerlendirilmiştir. Zira bu sıfatlar, Allah'ı tanımladığından Allah'ın isimlerinin hürmet ve saygınlığı bunlar için de geçerlidir. Ancak sıfatlarla yapılan yeminin hüküm ifade etmesi açısından örfün bir etkisinin bulunup bulunmadığı ve sıfatlar arasında bir hiyerarşinin söz konusu olup olmadığı hususunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bazı âlimler, sıfatlar arasında Allah'ın zıtlarıyla nitelenmesinin caiz olup olmadığını merkeze alarak bir ayırım yapmış ve birinci kısma giren sıfatlarla yemini geçerli saymazken ikinci kısma girenleri ise örf oluşsun ya da oluşmasın geçerli saymışlardır. Diğer bazı âlimler ise sıfatlar arasında herhangi bir ayırıma gitmeksizin örfü belirleyici kabul etmişlerdir. Bize göre de sıfatlar arasında ayırıma gitmeden örfü esas almak daha isabetlidir. Zira Allah'ın sıfatlarıyla yemin etmenin örf haline geldiği bir toplumda sıfatlarla yemin eden kişinin, bundan Allah'ı kastettiği ilk akla gelen husustur. Dolayısıyla bunu itibara alıp kullanılan ifadeyi yemin saymak daha doğru olacaktır. Örfün bulunmadığı yerlerde ise kişinin niyetine göre hüküm verilmesi mümkündür.

Diğer taraftan peygamberler ve Kâbe gibi dini saygınlığa sahip olan varlıklar ile toplumda saygın kabul edilen kişiler üzerine yapılan yeminler -Allah'tan başkası üzerine yapılan yemin kapsamına girdiği gerekçe gösterilerek- geçersiz sayılmıştır. Buna mukabil Kur'an üzerine yapılan yeminlerle ilgili iki farklı yaklaşım ortaya konulmuştur. Bazı âlimler yukarıdaki gerekçeye atıfta bulunarak Kur'an'a yapılan yeminin geçersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Diğer bazı âlimler ise Kur'an'a

yemin edenlerin, Allah kelamı olduğu inancıyla ona yemin ettiklerine dikkat çekerek bu yeminin Allah'ın sıfatlarına yapılan yemin kapsamında ele alınmasının gerekliliğini savunmuşlardır. Allah'ın sıfatlarıyla yapılan yeminde ise örfün temel etken olduğu hatırlandığında Kur'an'a yapılan yeminin de örf oluşması halinde hüküm ifade ettiğini söylememiz mümkündür. Kanaatimizce Kur'an'ın, Allah'ın kelam sıfatıyla ilişkisi dikkate alınarak tıpkı Allah'ın sıfatlarında olduğu gibi burada da örf oluşması belirleyici kabul edilmelidir.

Belirli bir varlık üzerine edilen yeminlere ilaveten şart cümlesi şeklinde yemin kalıpları da mevcuttur. Bu kapsama giren ifadeler, bilinen şekliyle Allah adına yemin kategorisinde değildir. Ancak kullanılan sözlerde Allah'tan başka bir varlığa da temas edilmediğinden bunları Allah'tan başkası üzerine yapılan yeminler kategorisinde değerlendirmek de doğru değildir. Bu şekildeki kullanımların başında helali haram kılmayı ifade eden yeminler gelmektedir. Konuyla ilgili naslardan, bu minvaldeki çeşitli kullanımların yemin sayıldığı anlaşılmaktadır. Küfre düşmeyi ifade eden şart cümleleri de Hanefî mezhebi âlimlerince helali haram saymaya kıyas edilerek istihsanen yemin sayılmıştır. Beddua içerikli şart cümleleri ise -örf ile ilişkilendirilerek farklı değerlendirilmeye açık olsa da- bize göre şart ile ceza arasında bir telazüm/gereklilik ilişkisi bulunmadığından yemin sayılmamalıdır. Kaldı ki, dinen hoş karşılanmayan beddua içerikli lafızların yemin sayılması, bu ifadelerin yaygınlaşmasına da kapı aralayacaktır. Dolayısıyla tıpkı Allah'ın dışındaki varlıklara yemin bahsinde örf bakılmadığı gibi burada da örf itibar edilmeyip söz konusu ifadelerin yemin sayılmaması daha isabetlidir.

Sonuç olarak; örf, Allah'ın sıfatlarıyla yeminde önemli olduğu gibi Kur'an ile yeminde de dikkate alınmaktadır. Bunun dışında kullanılan ifadelerin anlamları hususunda da örf belirleyicidir. Allah'tan başkasına yemin kapsamına giren lafızlarda ise -bu kullanımlar dinen doğru kabul edilmediğinden- örf dikkate alınmamaktadır. Diğer taraftan üzerine yemin edilen bir varlık zikredilmeksizin yemin amacıyla kullanılan şart cümlelerinden helali haram kılan ve küfre düşmeyi ifade eden lafızlar da yemin sayılmıştır. Ancak bunun gerekçesi örften ziyade naslar olmuştur. Beddua içerikli lafızlarda ise örfün etkinliğine temas edenler bulunsa da kanaatimizce örf oluşsun ya da oluşmasın bu ifadelerin yemin sayılmaması görüşü tercih edilmeye daha uygundur.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût - 'Âdil Murşid v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- 'Abdurrahmân Şeyhîzâde, 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Suleymân Dâmâd Efendî. *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Multeka'l-ebhur*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâit-Turâsî'l-'Arabî, ts.
- 'Abdurrezzâk, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan'ânî. *el-Muşannef*. thk. Hâbürrahmân el-'Azamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1403.
- Ayaslıgî, Muhammed b. Yunus. *Şerhu Mecme'i'l-bahreyn*. thk: Murat Peçe. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Baytar, Yaşar Seracettin. *Câhiliye Dönemi Arap Şirinde Yeminler*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Bedruddîn el-'Aynî, Ebû Muhammed Maḥmûd b. Aḥmed. *el-Binâye şerḥu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000.
- Buḥârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buḥârî . *el-Câmi'u's-şâhih*. thk. Muhammed Zuheyren-Nâşır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavkı'n-Necât, 1422.
- Candan, Abdurrahman, İslam Hukukunda Yemin ve Ahlakilik, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15 (2010). 431-452.
- Cuveynî, Ebû'l-Me'âlî 'Abdumelik b. 'Abdullâh. *Nihâyetu'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb*. thk. Abdul'azîm Maḥmûd ed-Dîb. b.y.: y.y., 1428/2007.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muhammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-Tarîfât*. thk. Heyet. Beyrut: y.y., 1403/1983.
- Debbûsî, Ebû Zeyd 'Abdullâh b. Muhammed b. 'Omer b. 'Îsâ. *Taḳvîmu'l-Edille fi'l-Uşûli'l-Fıkh*. thk. Ḥalîl Muḥyiddîn el-Meyyis. b.y.: y.y., 1421/2001.
- Dindi, Emrah. *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Örf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/87-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ḥaddâd, Ebûbekir b. 'Alî b. Muhammed el-Yemenî el-Ḥaneî. *el-Cevheretu'n-neyyira ulâ Muḥtaşari'l-Kudûrî*. 2 Cilt. b.y.: el-Matba'atu'l-Ḥayriyye, 1322.
- Ḥatîb eş-Şirbînî, Şems ed-Dîn Muhammed b. Aḥmed eş-Şâfiî. *Muḡnî'l-Muḥtâc ilâ Marîfeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*. 6 Cilt. b.y.: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.
- Heyet. *el-Fetâva'l-Hindiyye*. 6 Cilt. Bulak: Matba'atu'l-Kubrâ el-Emîriyye, 2. Basım, 1310.

- Heyet. *Kur'ân Yolu*. Erişim 15 Kasım 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nûruddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. Suleymân. *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*. thk. Hüsameddîn el-Ûudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Ûudsî, 1414/1994.
- İbn Ebî Zeyd, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Ebî Zeyd el-Ûayravânî. *en-Nevâdir ve'z-Ziyâdât alâ mâ fi'l-Mudevveneti min Ğayrihâ mine'l-Ummehât*. thk. Heyet. 15 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1999.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Faql Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî. *Lisân'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdır, 1414/1993.
- İbn Nuceym, Zeynuddîn b. İbrahîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Baħru'r-râiķ şerħu Kenzi'd-daķâiķ*. 8 Cilt. b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- İbn Yûnus, Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdullâh b. Yûnus es-Şikkilî. *el-Câmi' li Mesâ'ili'l-Mudevvene*. 24 Cilt. b.y.: y.y., 1434/2013.
- İbn 'Abdilhâdî, Muhammed b. Aħmed b. 'Abdilhâdî ed-Dimeşķî. *Tenķiħu't-Taħķiķ fi Ehâdisi't-Taḷiķ*. thk. Sâmi b. Muhammed b. Câdillâh - 'Abdul'azîz b. Nâsir el-Ĥabbânî. 5 Cilt. Riyad: y.y., 1428/2007.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. 'Omer b. 'Abdil'azîz el-Ĥuseynî ed-Dimeşķî. *Reddu'l-muħtâr alâ'd-Durri'l-muħtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 2. Basım, 1412/1992.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. 'Abdulvaħid b. 'Abdilħamîd es-Sivâsî. *Fetħu'l-ķadîr*. 10 Cilt. Lübnan: Dârü'l-Fıkr, 1389/1970.
- Kâsânî, 'Alâ'uddîn Ebûbekir b. Mesûd b. Aħmed el-Ĥanefî. *Bedâiu's-šanâi' fi tertîbi'ş-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.
- Ûudûrî, Ebû'l-Ĥuseyn Aħmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Aħmed el-Ûudûrî. *Muħtaşaru'l-Ûudûrî fi'l fıķhi'l-Ĥanefî*. thk. Kâmil Muhammed Muhammed 'Uveyda. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî. *el-Muvattâ'*: thk. Muhammed Muştafâ el-'Azamî. 8 Cilt. Abu Dabi: Muessesetu Zâyid b Sulţân, 1425/2004.
- Mâverdî, Ebû'l-Ĥasen 'Alî b. Muhammed el-Başrî. *el-Ĥavî'l-Kebîr fi Fıķhi Mezhebi'l-İmâmi'ş-Şâfiî ve huve Şerħu Muħtaşari'l-Muznî*. thk. eş-Şeyħ 'Alî Muhammed Me'ûd - eş-Şeyħ 'Âdil Aħmed 'Abdulmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419-1999.
- Merĝînânî, Ebu'l-Ĥasen 'Alî b. Ebûbekr el-Ferĝânî. *el-Hidâye fi şerħi Bidâyeti'l-mubtedî*. thk. Ṭallâl Yûsuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Mevşilî, Ebu'l-Faql 'Abdullâh b. Maħmûd el-Ĥanefî. *el-İħtiyâr li talîli'l-Muħtâr*. 5 Cilt. Kahire: Maḡba'atu'l-Ĥalebî, 1356/1937.

- Meydânî, ‘Abdülğani b. Tâlib b. Hammâde b. İbrâhîm el-Ğuneymî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fi şerhi’l-Kitâb*. thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetu’l-İlmiyye, 1429.
- Mollâ Husrev, Muhammed b. Ferâmerz b. ‘Alî. *Dureru’l-hukkâm şerhu Ğureri’l-ahkâm*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâ’i’l-Kütübî’l-‘Arabîyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yaḥyâ b. Şeref. *el-Mecmu’ Şerhu’l-Muhezzeb*. b.y.: y.y., ts.
- Okur, Kâşif Hamdi. “İslam Hukuku’nda Boşama Yemini (Talâka Yemin) Meselesi”. *Hitit Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (2009). 5-30.
- Seraḥsî, Muhammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü’l-Eimme. *el-Mebsût*. thk. Ḥalîl Muhyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Marife, 1414/1993.
- Sirâcuddîn İbn Nüceym, Sirâcuddîn ‘Omer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *en-Nehru’l-fâik şerhu Kenzi’d-dekâik*. thk. Aḥmed ‘Azv İnâye. 3 Cilt. b.y.: y.y., 1422/2002.
- Suğdî, Ebu’l-Ḥasan ‘Alî b. el-Ḥuseyn b. Muhammed el-Ḥanefî. *en-Nutef fi’l-fetvâ*. thk. Şalâhuddîn en-Nâhî. Amman; Beyrut: Dârü’l-Furqân; Muessetu’r-Risâle, 1404/1984.
- Ṭaberânî, Ebü’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb. *el-Mucemu’l-Kebîr*. thk. Ḥamdî b. ‘Abdulmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Halku’l-Kur’ân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/371-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kelâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/196-203. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Yılmaz, Selahattin. “İslam Hukuku’nda Talâka Yemin Meselesi”. *Dicle İlahiyat Dergisi* 25/2 (2022). 656-687.
- Zekerîyyâ el-Enşârî, Ebû Yaḥyâ Zekerîyyâ b. Muhammed. *Fethu’l-Vehhâb bi Şerhi Menhecu’t-Tullâb*. 2 Cilt. b.y.: Dârü’l-Fikr li’t-Ṭabâ’ati ve’n-Neşri, 1414/1994.
- Zekerîyyâ el-Enşârî, Ebû Yaḥyâ Zekerîyyâ b. Muhammed. *Esne’l-Meṭâlib fi Şerhi Ravḍi’d-Tâlib*. 4 Cilt. b.y.: Dârü’l-Kitâbi’l-İslâmî, ts.